

ЧИМ ЖИВУТЬ ТИМЧАСОВО НЕКОНТРОЛЬОВАНІ ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ? ОСОБЛИВОСТІ ГОРИЗОНТАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МЕШКАНЦІВ РОЗДІЛЕНОГО РЕГІОНУ

ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ • КИЇВ • 2018

Чим живуть тимчасово неконтрольовані території Донбасу? Особливості горизонтальної комунікації мешканців розділеного регіону: Звіт за результатами дослідження. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2018. – с. 67

Автори:

Петро Бурковський

Руслан Кермач

Андрій Гірник

Члени дослідницької команди:

Андрій Сухарина

Леонід Фірсов

Дизайн та верстка звіту:

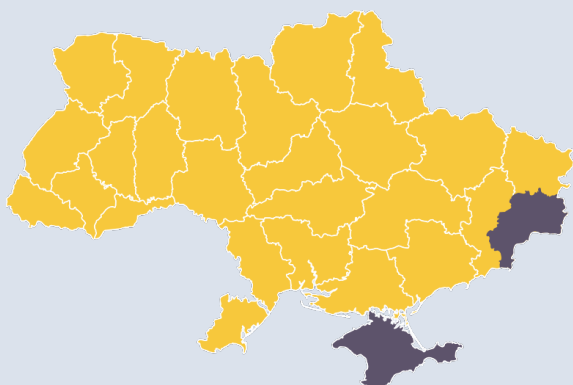
Ілля Свергун

Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва висловлює окрему подяку Андрію Гірнику, професору кафедри психології і педагогіки НаУКМА за всебічне сприяння в проведенні дослідження. Фонд вдячний Ірині Філіпчук та Георгію Бушуєву за допомогу в підготовці цього видання, а також Світлані Куц та Елізабет Калп за підготовку перекладу матеріалу англійською мовою.

Фонд
Демократичні ініціативи
імені Ілька Кучеріва

АНОТАЦІЯ

Дослідження особливостей горизонтальної комунікації мешканців контрольованої Україною частини Донецької та Луганської областей із громадянами, що проживають на неконтрольованій частині Донбасу (далі також – тимчасово окуповані території або ОРДЛО), було проведене в лютому 2018 року і охопило близько 80 респондентів із 8 населених пунктів регіону. Отримані в рамках дослідження ре-

зультати дають змогу краще зрозуміти характер та особливості взаємодії між мешканцями розділеного Донбасу, специфіку суспільних настроїв на тимчасово неконтрольованій Україною частині території регіону, зокрема сприйняття та оцінювання мешканцями ОРДЛО конфлікту, їхні актуальні проблеми, страхи та занепокоєння, очікування від майбутнього, інформаційні запити, інтереси та ставлення до різних джерел інформації.

Матеріал цього дослідження може бути використаний в контексті вироблення більш ефективної та адекватної суспільним настроям державної політики на Донбасі та реалізації потрібних цільових заходів, спрямованих на порозуміння, зміцнення громадської довіри та подальшої реінтеграції регіону до складу України.

Для представників органів державної влади та міністерств, відповідальних за інформаційну політику та взаємодію з мешканцями Донецької та Луганської областей; експертів з питань комунікацій; донорських інституцій; політологів, соціологів та інших представників суспільних наук; журналістів; представників неурядових громадських організацій, що реалізують комунікаційні та інші кампанії на Сході України.

Це дослідження підготовлено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва в рамках Проекту «Зміцнення громадської довіри» (UCBI II), що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID). Проведення цього дослідження стало можливим завдяки щирій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). Зміст звіту є винятковою відповідальністю БО Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та не обов'язково відображає погляди USAID або уряду США. Забороняється відтворення чи використання будь-якої частини цього звіту у будь-якому форматі, включаючи графічний, електронний, копіювання чи використання в будь-який інший спосіб без відповідного посилання на оригінальне джерело.

ЗМІСТ

1. РЕЗЮМЕ

2. ПРЕДМЕТ, МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Канали комунікації та особливості комунікації з мешканцями ОРДЛО

3.2. Вплив конфлікту на міжособистісні відносини

3.3. Як змінилось життя мешканців неконтрольованого Донбасу з початку конфлікту?

3.4. Пояснення причин конфлікту

3.5. Тенденції сприйняття конфлікту та зміни власної позиції у конфлікті

3.6. Основні проблеми та страхи: що хвилює людей на непідконтрольних територіях?

3.7. Сподівання та очікування від майбутнього

3.8. Оцінка подій в Україні та на непідконтрольній території Донбасу

3.9. Джерела інформації та інформаційні запити мешканців ОРДЛО

4. РЕКОМЕНДАЦІЇ

РЕЗЮМЕ

Міжособистісні горизонтальні контакти та спілкування між родичами, близькими і друзями, що живуть по різні боки від лінії розмежування на Донбасі, залишаються основним каналом двосторонньої комунікації для мешканців регіону. Порівняно з первинними джерелами інформації (телебачення, радіо, преса, інтернет-сайти та соціальні мережі), саме цей канал має найбільшу довіру і часто слугує засобом, що спонукає громадян по обидва боки від лінії розмежування до критичного сприйняття інформації та пошуку спільних смислів подій, спільних тлумачень важливих питань їхнього життя.

Після чотирьох років збройного конфлікту мешканців Донбасу по обидва боки лінії розмежування об'єднує переважно негативне сприйняття сьогодення та найближчого майбутнього. Відмінності полягають лише у різній інтенсивності роздратованості певними проблемами повсякденного життя.

Люди усвідомлюють та визнають певні переваги життя на звільнених територіях Донбасу. Зокрема, мешканцям тимчасово окупованих територій, незалежно від політичних уподобань, подобаються мирне життя і налагоджений побут на звільнених територіях. Однак відсутність переконливих позитивних змін, порівняно з 2014-м, зниження рівня особистого добробуту та постійна загроза відновлення активних бойових дій підбивають віру громадян у можливі зміни на краще в осяжному майбутньому. При цьому основна відповідальність за такий стан справ покладається на чинну владу та державу.

Мешканці тимчасово окупованих територій Донбасу не очікують завершення конфлікту та серйозно побо-

юються поновлення активних бойових дій, переважно з боку України. Росію як агресора визнає абсолютна меншість громадян. Серед причин війни найчастіше називають події Майдану (2013–14 рр.) навіть тоді, коли визнають прагнення прихильників «ДНР/ЛНР» приєднатися до Росії.

Тобто, більшість громадян на Донбасі сприймає поточний конфлікт переважно як внутрішній. У цьому, зокрема, може критися причина вкрай скептичного ставлення мешканців Донбасу до ідеї запровадження міжнародної миротворчої місії. Це, також, сприяє зростанню на окупованих територіях ідеї про те, що реальний шанс на мир з'явиться лише після «зміни влади» у Києві.

Серед громадян по обидва боки лінії розмежування переважає прагнення до відновлення «довоєнної» соціально-економічної реальності (ціни, обмінний курс долара, купівельна спроможність зарплат і пенсій, рівень безпеки). Такі настрої створюють сприятливі можливості для реакційних проросійських політичних партій нав'язувати громадянам свої рецепти рішень складних поточних соціально-економічних проблем під гаслами «повернення до стану, який був до Майдану». Водночас така орієнтація не заважає громадянам покладатися переважно на власні сили або допомогу близьких та родичів для вирішення поточних проблем і облаштування добробуту своїх дітей.

Тобто, життєва адаптація до нової ситуації на Донбасі вже відбулася. Однак пам'ять про «довоєнний стан», а також порівняння умов життя до і після 2014 р. все ще не дає змоги громадя-

РЕЗЮМЕ

нам сприймати зміни як незворотні. Не маючи кращої альтернативи, люди схиляються на бік тих, хто обіцяє їм повернути довоєнну якість життя.

Особливу стурбованість викликає дефіцит довіри серед громадян до української влади. Як впливає зі свідчень людей, схожі настрої активно використовуються та культивуються громадянами, які увійшли до складу силових структур сепаратистів і чий добробут тепер значною мірою залежить від тривалості конфлікту. Непокоїть й інформація про активне використання закладів середньої освіти (особливо в окупованих районах Донецької області) для формування антиукраїнських настроїв серед підлітків.

Таким чином, відштовхуючись від розповідей очевидців, можна стверджувати, що **війна та окупація перетворилися на джерела збагачення і легітимності влади сепаратистів.** Війна посилила серед простих громадян, особливо пенсійного віку, патерналістські настрої та очікування на прихильність керівництва Росії.

З іншого боку, за словами людей, частина тих, хто у попередні роки підтримував збройну боротьбу проти української армії або співпрацював з окупаційними адміністраціями на Донбасі, втомилася від протиборства й продовжують його лише через страх можливого покарання після поразки чи мирного врегулювання конфлікту.

Порівнюючи життя під окупаційним режимом та на звільнених територіях, люди переважно схиляються до думки, що на жодному боці особи, які представляють реальну владу, не переймаються їхніми проблемами і не захищають їхні інтереси. Респонденти

наводять чимало прикладів із власного життя по обидва боки лінії розмежування, які свідчать про порушення їхніх прав з боку уповноважених державою.

Такі настрої посилюються особливою інформаційною ситуацією в регіоні. Зокрема, громадяни визнають, що на непідконтрольних територіях Донбасу системно працює пропаганда (проте, яка діє лише на тих, хто від початку підтримував Росію чи не сприймав Майдан), а інакодумство жорстко карається. Тоді як на звільнених територіях люди з відкритих джерел інформації отримують переважно негативні відомості про ситуацію в Україні. Як вказували респонденти, проросійські мешканці окупованих територій Донбасу сприймають переважно негативні відомості, які поширюються українськими ЗМІ.

Таким чином, на четвертому році конфлікту доводиться констатувати, що **слабка довіра громадян до державних інституцій зумовлена відсутністю позитивного досвіду дотримання їхніх базових прав.** Можна припустити, що у такій ситуації посилюється несприйняття людьми символічних кроків влади, як то українізація та політика декомунізації.

Тобто, на **Донбасі у регіоні все ще не створено основу для поширення настроїв щодо переваг життя в Україні, порівняно із ситуацією на непідконтрольних територіях.** Окремі побутові чи соціальні блага на звільнених територіях (нижчі ціни, вища якість продовольчих товарів та ширший перелік медикаментів, більше можливостей для зайнятості) нівелюються поширеним уявленням про повсюдність корупції та слабкість закону. Такі настрої активно підтримуються ЗМІ, що мають найвищу

РЕЗЮМЕ

популярність серед мешканців регіону (зокрема, російські та місцеві («республіканські») ЗМІ, телеканал NewsOne).

Обережний оптимізм викликає те, що попри різноманітні претензії до держави люди на звільнених та окупованих територіях визнають та цінують навіть ті можливості, що виникають із існуючих між ними зв'язків. Водночас респонденти висловлюють здивування та обурення інертністю та байдужістю держави та уповноважених органів, які повільно реагують на конкретні вимоги щодо поліпшення тих чи інших послуг чи сфер життя (пенсійне забезпечення, якість соціальної та транспортної інфраструктури, спрощення пропускового режиму на КПВВ).

У підсумку, можна сказати, що серед громадян, які проживають на звільнених територіях і підтримують постійні зв'язки із родичами та знайомими на окупованих територіях, переважають почуття тривожності та безпорадності перед реальністю. Більшість намагається «втєкти» від цього шляхом обмеження горизонту планування свого майбутнього та концентрації на повсякденних питаннях. Це залишає їхні довоєнні базові погляди та переконання без істотних змін. Тобто, **ці люди навряд чи відгукнуться на заклики до масових протестів, однак і апелювання до патріотичних почуттів є також переважно марними, доки державні інституції докорінно не зміняться і не продемонструють більшу ефективність та чутливість до інтересів простих людей.**

Можна припустити, що переважна більшість мешканців тимчасово окупованих районів Донбасу підтримуватиме будь-який мирний план, якщо його втілення передбачатиме віднов-

лення «довоєнного стану речей» у соціальній та економічній сферах. Водночас серед мешканців Донбасу відсутнє чітке розуміння того, як можна досягти миру в умовах, коли війна перетворилася для її безпосередніх учасників на джерело прибутку і добробуту, коли підтримується і культивується ненависть до України через нагадування про біль втрати близьких та друзів, коли поширеними є страх покарання за участь у бойових діях чи то причетність до діяльності окупаційних адміністрацій, відомств чи установ на непідконтрольній території Донбасу.

ПРЕДМЕТ, МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

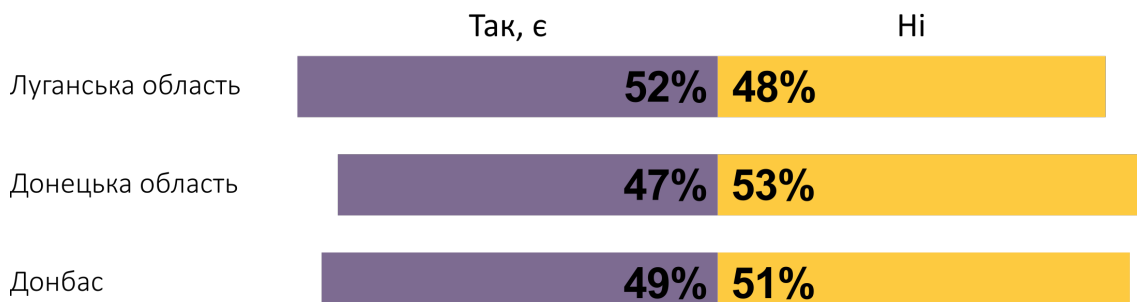
МЕТА ТА ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ

З 2014 року військовий конфлікт на Донбасі залишається одним із найгостріших безпекових викликів для України, який водночас спровокував цілу низку супутніх проблем та викликів для мешканців Донецької та Луганської областей. Найбільш помітним та далекосяжним наслідком, породженим конфліктом, стало фактичне розділення мешканців регіону Донбасу, який донедавна являв собою цілісне утворення, тісно пов'язане цілим комплексом історико-культурних, промислових, економічних, соціально-гуманітарних, родинних та інших зв'язків. Подолання наслідків конфлікту, окрім суто політико-дипломатичних зусиль на міждержавному рівні, вимагає також цілеспрямованої інформаційно-комунікаційної роботи та розробки відповідних заходів та політик, спрямованих на реінтеграцію, поглиблення горизонтальної комунікації між громадянами постраждалих регіонів, подолання соціальної напруги, зміцнення між ними довіри та порозуміння. Задля цього необхідно якнайкраще розуміти суспільні настрої, очікування та потреби мешканців Донецької та Луганської областей по обидва боки від лінії розмежування.

Громадська думка та суспільні настрої мешканців контрольованої Україною частини Донецької та Луганської областей вже не перший рік (особливо з початку конфлікту навесні 2014 року) досить активно вивчаються в рамках тих чи інших соціологічних досліджень. Водночас, **порівняно недостатнім на сьогоднішній день є розуміння характеру суспільних настроїв, очікувань та запитів, що за час перебігу військового конфлікту та фактичної розділеності регіону Донбасу оформились у середовищі мешканців нині неконтрольованої Україною частини Донецької та Луганської областей.** Відсутність надійного та валідного інструментарію для проведення безпосередніх досліджень громадської думки на відповідних неконтрольованих Україною територіях Донбасу вимагає застосування нестандартних підходів для отримання необхідної інформації та даних.

Як засвідчили попередні [результати опитувань](#) Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, **приблизно кожен другий (49%) опитаний у Донецькій та Луганській областях має рідних, близьких та друзів, що проживають на неконтрольованій території Донбасу.**

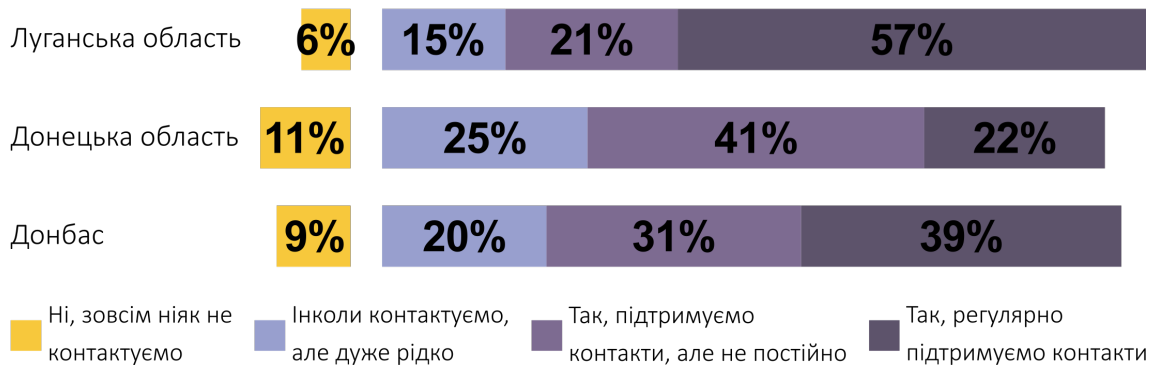
Чи є у Вас рідні, близькі, друзі, які мешкають на непідконтрольній Україні території Донбасу?

ПРЕДМЕТ, МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

При цьому, опитані респонденти в абсолютній своїй більшості підтримують з останніми контакти. Крім того, під час проведених в 2017 році опитувань було виявлено деякі кількісні параметри того, в який спосіб конфлікт позначився на міжособистісній комунікації мешканців по обидва боки лінії розмежування. **Більшість (45%) опитаних тоді респондентів на Донбасі відзначали, що конфлікт фактично ніяк не вплинув на їхню комунікацію з рідними, близькими та друзями, які мешкають на неконтрольованій території Донбасу**, в той час як 16% опитаних мешканців Донбасу конфлікт навіть зблизив. Про наявність конфліктів із родичами та знайомими зазначав приблизно кожен шостий (16%), тоді як приблизно 8% припинили спілкуватись зі своїми рідними, близькими, друзями, які мешкають на нині непідконтрольній Україні території Донбасу.

Чи підтримуєте Ви контакти зі своїми рідними, близькими, друзями на непідконтрольній території Донбасу? (серед тих, у кого є рідні, близькі, друзі на непідконтрольній території Донбасу)

Так, попередні соціологічні дослідження громадської думки дали змогу встановити, що між значною частиною мешканців розділеного лінією розмежування Донбасу, попри військовий конфлікт в регіоні, відбувається регулярна і досить інтенсивна комунікація, зміст і характер якої не досліджений належним чином.

Представлене дослідження має на меті вивчити особливості горизонтальної комунікації мешканців розділеного Донбасу з особливим фокусом на виявленні суспільних настроїв та громадської думки мешканців нині неконтрольованої Україною частини Донбасу. Для досягнення означеної мети дослідження спиратиметься передовсім на аналіз думок та інтерпретацій, озвучених респондентами в рамках фокус-групових інтерв'ю, що проводились на контрольованих Україною територіях Донецької та Луганської областей.

Основні дослідницькі питаннями були такі:

- Як конфлікт позначився на стосунках та комунікації між родичами, близькими та друзями, що опинились по різні боки лінії розмежування на Донбасі?
- Як змінилось життя мешканців неконтрольованої Україною частини Донбасу за останні чотири роки? Чи змінилось їхнє сприйняття конфлікту?
- Що хвилює громадян, які опинились на неконтрольованій території Донецької та Луганської областей? Які питання та проблеми вони обговорюють?

ПРЕДМЕТ, МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

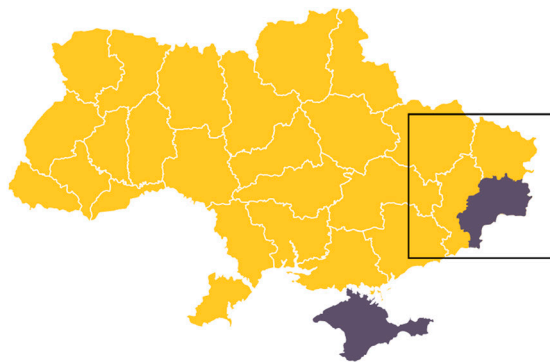
- З яких джерел мешканці т.зв. «ДНР/ЛНР» отримують інформацію про ситуацію в «республіках» та Україні? Яким джерелам інформації довіряють, а яким – ні?
- Уявлення про майбутнє: чого очікують люди, що живуть в «республіках» від найближчого та більш віддаленого майбутнього?

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Факт наявності достатньо інтенсивної, але недостатньо дослідженої комунікації між мешканцями Донбасу по обидва боки лінії розмежування, з одного боку, та відсутність можливості проведення надійних соціологічних опитувань на непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей, з іншого, обумовив вибір методологічного підходу для проведення дослідження.

В основу методології цього дослідження покладено **метод фокус-групових обговорень**. Всього в період з **17 до 25 лютого 2018 року** було проведено **вісім фокус-групових обговорень (інтерв'ю)** у **8 населених пунктах** Донецької та Луганської областей.

Локації проведення фокус-групових обговорень:

- Сватове (Луганська область)
- Старобільськ (Луганська область)
- Рубіжне (Луганська область)
- Северодонецьк (Луганська область)
- Покровськ (Донецька область)
- Мирноград (Донецька область)
- Слов'янськ (Донецька область)
- Миколаївка (Донецька область)

ПРЕДМЕТ, МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Респондентами означених фокус-групових обговорень були особи з Донецької та Луганської областей **різного віку (від студентів до людей пенсійного віку), різної освіти та статі. Основним критерієм для відбору респондентів відповідних фокус-груп була наявність родичів, близьких знайомих або друзів на неконтрольованій частині Луганської та Донецької областей, з якими респонденти підтримували б контакт.** Деякі з учасників фокус-груп належали до числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Деякі з респондентів не тільки знав погляди своїх знайомих чи родичів, але й особисто перетинав лінію розмежування і на власні очі бачив ситуацію на неконтрольованих Україною територіях Донбасу.

Автори дослідження цілком усвідомлюють методологічні обмеження обраного ними підходу та можливі ризики певного спотворення реальної картини громадської думки та настроїв мешканців ОРДЛО, які озвучувались в інтерпретаціях учасників фокус-груп. Разом із тим вплив вищезазначених обмежень було зменшено шляхом розширення загального числа респондентів фокус-груп, включення до числа респондентів представників ВПО й осіб, що мали безпосередній досвід перебування на території ОРДЛО, та відповідно – можливості зіставлення їхніх інтерпретацій між собою для згладжування фактору суб'єктивності у тій інформації, яка озвучувалась в рамках фокус-групових обговорень. Більшість представлених у дослідженні висновків та узагальнень спираються на ті інтерпретації та думки, що озвучувались принаймні декількома різними респондентами під час фокус-групових інтерв'ю.

Розмір груп, відібраних для фокус-групових інтерв'ю, складав від 8 до 10 осіб. В усіх групах обговорення проводилось за стандартною процедурою, на базі попередньо погодженого гайду російською і українською мовами (кожен учасник самостійно вирішував, якою мовою йому зручніше відповідати).

З метою дотримання принципу анонімності учасники не знайомилися. Вони також були попереджені про те, що організаторів фокус-груп не цікавлять прізвища і особисті дані осіб, які їм розповідали про ситуацію в т.зв. «ЛНР/ДНР» і давали свою оцінку цієї ситуації. Модератор пояснював учасникам, що до аудіозапису дискусії матиме доступ обмежене коло осіб і широкодоступним буде лише звіт, який міститиме окремі висловлювання респондентів без вказівки на те, хто і з якої групи це сказав.

Загалом у фокус-групових обговореннях взяло участь до **80 респондентів.**

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАНАЛИ КОМУНІКАЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ З МЕШКАНЦЯМИ ОРДЛО

Канали комунікації

Серед основних джерел поінформованості щодо оцінки подій мешканцями непідконтрольних територій Донбасу опитані в рамках фокус-груп респонденти відзначали передовсім **телефонні розмови зі своїми знайомими і родичами**, також – **спілкування через інтернет** за допомогою таких програм як «Skype», **використання соціальних мереж та спеціалізованих мобільних додатків** (Viber, WhatsApp та інші):

«Общаюсь тоже и через скайп, и через интернет с друзьями с ЛНР, созваниваемся, рассказывают, как им там живется».

«У нас родственники в Алчевске есть, живут. Списуемся иногда через интернет, через одноклассники або через фейсбук. Інколи звонять».

Частина респондентів безпосередньо **контактує з мешканцями ОРДЛО під час особистих чи робочих зустрічей**, коли родичі або знайомі (чи інші категорії осіб) з тих територій приїждять до них з тією чи іншою метою на підконтрольну Україні територію Донбасу:

«Ну ко мне приезжают знакомые им надо пенсию здесь получать».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАНАЛИ КОМУНІКАЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ З МЕШКАНЦЯМИ ОРДЛО

«До нас тоже приїзжають знакомі сюда за пенсією».

«Мужа брат в Алчевске. Приезжает сюда каждые два месяца получает пенсию».

«У мене в основному два джерела інформації: перший це інтернет, а саме соціальні мережі. І другий – це особисті зустрічі з людьми, які мігрують між цими територіями».

«Я работаю на рынке, поэтому общаюсь непосредственно с людьми, которые приезжают на закупки. Обуваются много: Алчевск, Донецк, Луганск, причем возраст восьмидесяти лет даже есть женщины».

«...у мене там є родичі. Вони приїжджають рідко, але приїжджають до нас. Вони розповідають, яка у них там обстановка. І звичайно, ж ми завжди підтримуємо телефонний зв'язок».

Один з респондентів (переселенець) зазначив, що їздить на непідконтрольну територію Донбасу та відвідує своїх знайомих або родичів безпосередньо на тій території:

«Ну общаемся, да, я туда езжу, я бываю там, я оттуда, сейчас я переселенец, живу тут (на підконтрольній частині Донбасу – авт.)».

Особливості комунікації з мешканцями ОРДЛО

Оцінюючи характер свого спілкування, багато респондентів відзначали, що під час телефонних розмов відчувається скутість, уникання гострих політичних тем чи критики влади тими, хто перебуває на непідконтрольній території Донбасу. Поширеною є й думка про те, що телефонні розмови підслуховуються:

«Не ми переживаем, что нас слушают, а они (мешканці ОРДЛО – авт.) – что їх. З ними коли беседуєш, оця зажатость. Інколи спрашуєш, от послідній раз спрашуєш: у вас там переворот пройшов безболізно коло Плотніцкокого (колишній глава т.зв. «ЛНР» – авт.)? І така тішина. Вони завмерли і не знають, що отвітить. А потом. А ви що тоже чули про це? Ну то єсть вони щитають, що ми не знаєм, що в них там. Ну в нас таке мненіє зложилося. ... Но до конца не розкриваються. Вони так беседують дуже акуратно. Дуже акуратно».

«Если мы можем рассказывать, что да, нам плохо, пока в нас будут все ці ціни і на газ, і там на тарифи, і прочее, вони нічого цього не кажуть. Вони так акуратненько отвічають на питання».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

КАНАЛИ КОМУНІКАЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ З МЕШКАНЦЯМИ ОРДЛО

«...с родственниками, можем все обсуждать. А если по телефону, то стараются избегать (острых тем чи питань – авт.)».

Дехто з респондентів відзначає наявність певних ознак заляканості та скутості в поведінці та висловлюваннях тих, хто приїждить з непідконтрольних територій на підконтрольну Україні територію Донбасу:

«На рахунок страху я ще хотіла сказати. Заходять люди, по них зразу видно, що вони прийшли з тієї сторони, з того боку. Бо якийсь такий страх в очах, настороженість іде, і такі дистанцію витримують».

«Знаете, они боятся ещё сильно раскрываться, ... потому что ей завтра ещё ехать туда и, не дай Бог, ее товарищ стуканет, что она там сказала лишнее слово, и ей скажут, что она там так».

Разом з тим висловлювалась і протилежна думка про те, що люди з непідконтрольних територій втомились мовчати:

«Уже, я за Антрацит говорю, и возраст от 30 до 60 лет довольно много знакомых, уже ничего не боятся, люди уже просто устали молчать и, наверное, хочется какого-то движения, может быть».

Однак осеовною тенденцією горизонтальної комунікації, на думку респондентів, залишається позаполітичне спілкування – уникання розмов на чутливі теми політичного чи ідеологічного характеру, і зосередження лише на тому, що сприяє виживанню у скрутній ситуації:

«Они поставили психологическую защиту «это нас не касается», «мы на это не повлияем», «главное – наша жизнь, жизнь наших детей, наших родственников».

«Они это постоянно в разговорах повторяют. «Это не наше дело, главное – выживать». Вот все изменится. Вот эти большие дяди решат проблему – главное выжить. Вот у них «защита» стоит».

«...вот этот «щит завесы» уже ставит не только пожилое поколение, а и ровесники. Люди более младшего возраста, они тоже говорят: «Мне главное, чтобы дали возможность жить, не стреляли, не бомбили и чтобы была работа, чтобы обеспечивать свою жизнь и жизнь своей семьи. Все, на этом мой мир закончился».

При цьому варто відзначити, що родичі і знайомі опитаних респондентів, які приїжджають переважно отримувати пенсію і купити на українській території

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАНАЛИ КОМУНІКАЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ З МЕШКАНЦЯМИ ОРДЛО

необхідні товари, здебільшого перебувають у гостях на підконтрольній Україні території лише кілька днів. Тому часу на обговорення багатьох тем, як правило, не залишається:

«Вони не дуже часто приїжджають. Вони ж змоги такої не мають. Щоб вони тут неділями сиділи... якщо приїхали на пару днів – то швиденько зняли і поїхали».

Таким чином, мешканці підконтрольних територій Донецької та Луганської областей використовують достатньо широкий спектр інструментів та каналів комунікації для підтримки спілкування зі своїми знайомими та родичами, що проживають на території ОРДЛО. Зокрема, респонденти поряд з традиційним каналом телефонного спілкування зазначали також спілкування через інтернет (Skype), використання соціальних мереж та спеціалізованих мобільних додатків, а також безпосередні контакти під час поїздок та особистих зустрічей на підконтрольній території Донбасу або безпосередньо на території ОРДЛО. Разом з тим наявність широкого спектру каналів для комунікації ще не означає широкої та всеосяжної обізнаності про думки та погляди мешканців ОРДЛО. Адже, за оцінками самих респондентів, мешканці ОРДЛО у спілкуванні проявляють певну скутість, іноді заляканість та переважно намагаються уникати гострих політичних та ідеологічних тем (особливо під час телефонних розмов, побоюючись можливого прослуховування). Враховуючи переважно тематично обмежений характер міжособистісного спілкування, можна зробити припущення, що обізнаність респондентів щодо поглядів своїх знайомих та родичів з ОРДЛО має місцями неповний характер.

Основні канали комунікації

Телефон

Інтернет, соціальні мережі та спеціалізовані мобільні додатки (Skype, Viber, WhatsApp та інші)

Особисті контакти

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ВПЛИВ КОНФЛІКТУ НА МІЖОСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ

Загалом конфлікт, як впливає з матеріалів фокус-групових обговорень, мав неоднозначний вплив на міжособистісні відносини мешканців розділеного Донбасу. На основі зібраного під час фокус-груп матеріалу можна простежити деякі загальні тенденції та зміни, що відбулись в контексті відносин та комунікації між людьми.

В першу чергу, як впливає з матеріалів фокус-групових обговорень, **збереглися стосунки** опитаних респондентів з тими родичами і знайомими, з ким вони мають спільні погляди.

«У мене, наприклад, родичі в Луганську (у самому центрі живуть), і коли розпочались усі ці події,- то абсолютно не змінились у нас відносини».

«Відносини змінились тільки в тому плані, що рідше бачимось. Тоді ми бачились дуже часто і були ближчими».

«Родственники, знакомые... практически мы не конфликтуем, у нас спокойное, свободное общение, друг друга понимаем. Как бы такого особо острого нет. Бывает даже, что спрашиваем друг друга у кого, что дешевле».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ВПЛИВ КОНФЛІКТУ НА МІЖОСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ

«С близкими родственниками (брат, родители) у нас одна позиция и разногласий не было никогда».

Натомість, респонденти під час обговорень зазначали, що з **тими родичами і частиною знайомих, які мають інші погляди, здебільшого намагаються спірні або політичні питання не обговорювати:**

«...Вообще, просто стараемся на политические темы не разговаривать».

«Ще хочу сказати, що відносини не змінилися, але ми намагаємось не нав'язувати свою думку, а вони нам намагаються свою не нав'язувати. Ми спілкуємось чисто по родственным каким-то вопросам».

«Ну отношения, конечно же, не изменились, так как были, так и есть, о политике стараемся не говорить».

«Мы не обсуждаем. Потому что смысла нет. Есть разногласия, но стараемся об этом в открытую друг другу не говорить».

*«...интенсивность общения снизилась. И, да, обходятся какие-то острые моменты и возможно это связано, действительно, с тем, что нет уверенности в том, что их обсуждение не приведет к полному разрыву отношений... **Продолжаются попытки не потерять друг друга совсем**, но при этом при всем политические вопросы не обсуждаются, а с теми, с кем они обсуждались – такие более далекие люди, – это все привело к разрыву».*

«Непосредственно со знакомыми, которые там живут, у нас есть разногласия, но мы стараемся на политические темы вообще не разговаривать».

«Со многими соседями и друзьями мы перестали общаться на политические темы».

У деякого з респондентів відбувся **відбір людей, з якими вони продовжують спілкуватись, і тих, з ким вони зовсім припинили чи суттєво обмежили спілкування:**

«С родней я не общаюсь. По политическим взглядам мы вообще перестали общаться».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ВПЛИВ КОНФЛІКТУ НА МІЖОСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ

«Отношения с родными практически не изменились. Со знакомыми не то, что там со многими, но с некоторыми, да, отношения, можно сказать, даже и прервались, потому что если начинается затрагивание политических тем, то идёт конфронтация. Поэтому просто перестали общаться, чтобы не стать врагами».

*«Изменились, можно даже сказать, что с некоторыми даже в корне изменились. С некоторыми вообще перестали общаться. **С некоторыми, наоборот, стали ближе и роднее, потому что у нас совпадают точки зрения».***

«Я тоже общаюсь с родственниками, езжу на ту сторону. И с друзьями общаюсь. Честно вам сказать, у меня другая ситуация, есть друзья, которые сами по себе отселились, которые на ту сторону перешли, вот у них категорическое мнение, что должно быть только так, как им хочется».

«У меня там брат, сестра, племянники, племянницы. С ними отношения не изменились. А с моими однокурсниками, одногруппниками... с некоторыми отношения изменились вплоть до того, что мы «поудалили» друг друга из социальных сетей».

*«Мы со старшими всеми родственниками, которых совсем немного осталось, имеем спокойное общение, все в порядке, они придерживаются такой же точки зрения, как и мы. А вот с друзьями **осталось общение только с теми, кто был такого же мнения, как и мы.** А все остальные как-то сначала начинали... никто не думал, что до такой степени перерастет в огромный масштабный конфликт. **Потом когда начинаешь переезжать, меняются знакомые и все. Прекращается общение.** Так оно само собой прерывается и все».*

*«У меня с очень многими друзьями изменились в худшую сторону. Мы с ними перестали общаться вообще. В черные списки друг друга подбавляли. **Только самые близкие друзья и очень близкие родственники остались, поддерживаем контакты».***

Частина опитаних респондентів визнає, що з деякими друзями і родичами вони **дискусують, але намагаються не доводити суперечності до ворожості і розриву стосунків**, проте дехто відзначає й наявність певної напруженості в спілкуванні:

*«Ну мы общаемся с родственниками, с друзьями, Луганская область по той стороне, о политике мы говорим и довольно много говорим, тем не менее разногласий у нас нет, **возникают споры**, ну хватает*

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ВПЛИВ КОНФЛІКТУ НА МІЖОСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ

наверное или разума или чего-то, может, любви в отношении друг к другу. Заканчивается это всё мирно».

*«Конфликтов как таковых нет, потому что мы стараемся избежать... если даже какие-то **вопросы обсуждаются, то на нейтральном уровне, чтобы не задеть никого и не порвать отношения. Но напряженность существует. С теми, кто поддерживает ту сторону. Да, какая-то незримая нить, так скажем, разграничение появились. Такого раньше не было».***

Нарешті, у деяких респондентів **розірвані спочатку відносини відновилися і вони продовжують спілкуватись**. В окремих випадках причиною цього стало зменшення гостроти протиріч або оцінок певних аспектів конфлікту. При цьому, ідеологічні суперечності стали менш гострими і **на перший план вийшли побутові теми або питання допомоги родичам**:

*«Отношения разные. С родственниками разной степени родства. Родственники второй степени родства – это двоюродные братья, сестры, их родители, которые активно начали поддерживать ЛНР, «введи, Путин, войска», некоторые даже пошли в эти отряды самообороны. **Сначала у нас было острое неприятие. Мы не могли общаться, обвиняли друг друга, ну... время прошло. И удивительно: их отношение изменилось. Они уже не оценивали так остро, не считали, что «введи войска» и Россия – это панацея от всех бед. И просто хотят, чтобы этот конфликт закончился, и на этой почве мы даже обсуждаем некоторые темы. И конфликты у нас исчерпались. Поскольку, так сложилось, что в большей степени они обращаются ко мне за помощью, нежели я к ним».***

*«Я могу сказать, что в самом начале были конфликты, потому что я отстаивала позицию, что мы – Украина, и то, что происходит в «ДНР» – это и близко не стояло возле цивилизованного решения конфликта. Но **потом я увидела, что оно того не стоит. И мои родные – это мои родные. И мы просто сейчас стараемся говорить, стараемся, действительно, потому что, в любом случае, идет сравнение – сколько у вас стоит мясо, молоко, а сколько стоит препарат медицинский, и можно его найти или нет. Мы стараемся говорить о детях, вспоминать родных и близких».***

Таким чином, **конфлікт на Донбасі обумовив вироблення різних моделей та підходів до комунікації респондентів зі своїми родичами, знайомими та друзями, що мешкають на неконтрольованій частині Донбасу. Факторами впливу на характер і зміст комунікації виступали передовсім близькість або ступінь споріднення людини (близькі родичі, далекі родичі, друзі, колеги тощо) та глиби-**

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ВПЛИВ КОНФЛІКТУ НА МІЖСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ

на наявних відмінностей в поглядах та переконаннях. Як впливає з матеріалів фокус-груп, респонденти переважно зберегли стосунки з родичами та близькими для себе людьми, з якими вони мають спільні або подібні погляди. З родичами і частиною близьких знайомих, які мають інші погляди, намагаються уникати конфліктних та політичних тем або дискутують з ними лише за наявності бодай часткового збігу поглядів чи оцінок ситуації. Натомість, респонденти значно легше за наявності розбіжностей в поглядах та оцінках припиняли контакти з більш віддаленими за спорідненістю для себе людьми (знайомі, колеги, однокурсники, одногрупники тощо). Водночас в деяких окремих випадках зменшення з часом гостроти суперечностей та оцінок стало чинником відновлення колись розірваних внаслідок конфлікту відносин та вивело на перший план в міжособистісній комунікації побутові чи родинні питання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ЯК ЗМІНИЛОСЬ ЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ НЕКОНТРОЛЬОВАНОГО
ДОНБАСУ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ КОНФЛІКТУ?

Респонденти, спираючись на інформацію отриману зі спілкування зі своїми родичами, знайомими та друзями, визначили в рамках фокус-груп окремі **соціальні категорії та групи мешканців неконтрольованої частини Донбасу, які, на їхню думку, виграли або, навпаки, програли внаслідок розгортання військового конфлікту в 2014 році та утворення на частині території Донбасу неконтрольованих Україною самопроголошених «республік».**

Серед найбільших бенефіціарів теперішньої ситуації респонденти передовсім відзначають **військових та працівників силових структур і «міністерств» т.зв. «ДНР/ЛНР»:**

«Лучше там, знаете кому? Кто служит в армии. Я знаю по одноклассницам моей дочери, еще тогда, когда начиналась война, мы выехали в ноябре 14-го года, а вот октябрь – и там им же денежная материальная помощь хорошо оплачивалась, появились у детей вот эти гаджеты все современные, как и сейчас там – у кого кто-то из мужчин служит, у тех достаток».

«Да, кто в министерствах там служащие – там хорошо, там зарплаты хорошие. Все стремятся туда попасть».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ЯК ЗМІНИЛОСЬ ЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ НЕКОНТРОЛЬОВАНОГО ДОНБАСУ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ КОНФЛІКТУ?

«...есть процентов 20, которые попали в военизированные силы, **силовые структуры**. Вот там совсем другой уровень жизни. Они живут шикарней, чем жили до этого. И считают, чтобы Украина никогда не возвращалась, иначе их «сливки» закончатся».

При цьому респонденти фокус-груп також відзначали, що від'їзд з регіону багатьох мешканців під час конфлікту створив менш конкурентні умов і відповідно – **дуже хороші можливості для кар'єрного зростання тих, хто залишився на території т.зв. «республік»:**

«Друг моего мужа, на оборот, в более выгодной ситуации. Когда в 14-м году начались военные действия, очень **много сотрудников выехали из Донецка**. Соответственно, в штатном расписании осталось несколько единиц. Чтобы сэкономить фонд оплаты труда, решили не набирать новых сотрудников. Он **выполняет функции нескольких сотрудников**. У него зарплата довольно-таки приличная – больше 2-х тысяч долларов. Конечно, он согласен там жить. Он говорит: «Я себя хорошо чувствую, лучше, чем при Украине я жил. И зарплата у меня выше, условия достойные».

«...известно, что за моих родственников, если всё время это были просто инициативные, интересные, грамотные, то я так понимаю, что много людей тоже повыезжало и **карьерная лестница освободилась... они пошли там по карьерной лестнице**».

У вигіднішому становищі внаслідок розгортання конфлікту на Донбасі опинилися, на думку респондентів, **ті, хто змогли скористатися з відсутності правового поля** на неконтрольованій території Донбасу та **захопили («віджали») прибуткові на той момент підприємства або бізнеси в їхніх попередніх власників:**

«В Донецке, вот, и Харцызске, например тех, кто при Украине держал металлобрухт, пункты, да, они нажили такое состояние, что их потом уже убивали, вот эти вновь прибывшие ополченцы, потому что за деньги меняли состав для того, чтобы поставит своего человека в приемки понимаете. То есть, это один из бизнесов, который очень доходный там, потому что очень много металла».

«...голова їхнього сімейства обрав, можна сказати, керуючу посадудесь в районній адміністрації в Луганську, а ще одна особа, ну як ми так думаєм, зайнялась віджати́м бізнесом, якимись там транспортними перевезеннями. І саме від них я чув, чому саме я звернув увагу і запам'ятав, бо я це чув перший раз і в такій ультимативній і однозначній формі, они казали: «Вы не думайте, что в Луганске все плохо, в Луганске очень много людей хорошо живут».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ЯК ЗМІНИЛОСЬ ЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ НЕКОНТРОЛЬОВАНОГО ДОНБАСУ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ КОНФЛІКТУ?

Виграшність теперішнього стану респонденти відзначили стосовно **місцевих пенсіонерів, які отримують українську пенсію поряд із місцевими доплатами від т.зв. «республік»:**

*«про пенсионеров я хотела сказать, что это как раз та категория населения, которая более-менее уверенно себя чувствует, как ни странно, потому что **двойная пенсия**. И им неплохо».*

«Пенсионеры стали жить... те, кто получают пенсию на подконтрольной Украине территории. Плюс... Помощь. Живут неплохо. И за эти средства живут и их дети, внуки. Потому что молодежь в какой-то период времени осталась вообще без работы».

*«Пенсіонери, які там живуть – їм дуже добре. **Вони і тут отримують пенсії, і там**. Звичайно, вони зараз взагалі дуже добре живуть. Тому зараз краще живуть».*

Загалом респонденти відзначають, що ті **мешканці неконтрольованої частини Донбасу, які мають високооплачувану кваліфіковану роботу**, – переважно не зазнали матеріальних втрат внаслідок конфлікту:

«Я могу по программистам сказать... Они проживают еще в Донецке, выполняют заказы (работают удаленно), обмениваются, там часть какие-то суммы я передавал. То есть, вот эти люди имеют возможность вот этим зарабатывать деньги, но их очень мало».

«Да, у меня родственник – стоматолог, у него клиника, он остался там, он сказал: «Я ничего не потерял». Как было, так и есть».

«Я так думаю, що молоді люди, які там залишились, а залишились тому, що була робота, то вони різниці не бачать. Нормально вони живуть і працюють в університеті».

Водночас, як відзначали респонденти під час фокус-групових спілкувань, **погіршилось внаслідок конфлікту становище пенсіонерів, які не отримують українську пенсію**. Також **гірше живуть ті, хто не має постійної роботи або має низькооплачувану роботу**.

«Сестра мужа работает... На мельнице она работает. Три с половиной тысячи рублей как было, так и есть до сих пор. Из них она тратит две тысячи на проезд для того, чтобы заправит машину, потому что транспорт туда не ходит. Зарплаты с 15–16-го года такие же до сих пор и остались, они не повышаются, ничего не меняется».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ЯК ЗМІНИЛОСЬ ЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ НЕКОНТРОЛЬОВАНОГО ДОНБАСУ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ КОНФЛІКТУ?

«По 2–3 місяця задержка зарплати».

«Ну я могу по преподавателям сказать. У меня коллега на 1,5 ставки, как работал при Украине, и сейчас так работает там. Но только она получает 7 тысяч рублей, а здесь бы она получала минимум 7 тысяч гривен».

На думку респондентів, погіршилась ситуація також у місцевих бізнесменів на території ОРДЛО, які не змогли пристосуватись до нових умов, а також у тих, хто пішов зі своїх посад (чи втратив їх):

«Ті, у кого **малий бізнес**.. от сестра займається до цих подій. То лучше жили, зараз гірше. То товар весь брали у Харкові. Сейчас з Харкова сложно. І трошки були наймані робочі. Тепер самі».

«У меня товарищ, вместе в институте учились, **пришлось бизнес закрыть**. Это я говорю сейчас за начальный этап, но пришлось бизнес закрыть по одной простой причине, что те нынешние, кто там политические деятели, в один период приходили и очень большую сумму просили для того, чтобы продолжать деятельность. Ну и, грубо говоря, доили там частных предпринимателей для своей жизненной деятельности».

«Те, кто раньше жили очень хорошо, (тепер гірше). Они **не хотят официально устраиваться на работу в «ЛНР» или «ДНР»**. Бо все равно Украина воссоединится. А потом скажут: «А ты ж там работал». Есть же такие?»

«У меня там родственники-учителя в «ЛНР», они получают зарплату примерно ту, которую они получали в гривнах до этого. Только теперь в рублях. То есть, если она раньше получала 4 000 грн, то сейчас получает 4 000 рублей. Но на эти деньги сейчас там прожить невозможно».

Поряд з цим мешканці непідконтрольних районів Донецької та Луганської областей жалуються на **дужчий тиск «перевіряючих» органів самопроголошених «республік» на місцевий бізнес**:

«У меня сестра двоюродная. Она – частный предприниматель, швея. У нее промышленная машинка. Она покупала за свои деньги до войны, кредит брала... Пришла налоговая и сказала, что все это будет описано и все будет их государства, потому что это промышленное. Ей пришлось все вывезти к себе домой».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ЯК ЗМІНИЛОСЬ ЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ НЕКОНТРОЛЬОВАНОГО ДОНБАСУ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ КОНФЛІКТУ?

«Прошло 3 місяця, і та жє дамочка начала плакати, потому что с их бизнеса начали выкручивать верёвки. Все они разбежались – один в Бердянск убежал, другой в Волновахе. Оказывается те, кто раньше решал вопросы, им сейчас теперь тоже очень сложно решать вопросы. То есть ассигнование прикрыли, поэтому **проверяющих, как было замечено, контролирующих и просто желающих появилось больше. Поэтому столько не прокормить. Люди сворачиваются и уезжают. Даже те, кто перевозками занимался, торговал...**»

Також під час обговорень в рамках фокус-груп лунала думка про те, що в «столицях» (самопроголошених «республік» на Донбасі – авт.) – **Луганську і Донецьку – якість життя помітно краще, ніж поза межами цих міст:**

«В Луганске живут, по-моему, лучше всех. Потому что **за Луганском качество жизни в разы хуже.** Допустим, в том же Луганске вода каждый день ходит, максимум, что может быть проблематично, – это два раза в день (утром и вечером). Все, что происходит за Луганском – воды может не быть день, два, три, а то и неделя, а то, может, даже и месяц».

Загалом з матеріалів обговорень у межах фокус-груп впливає, що **загальне сприйняття того, як змінилось життя мешканців ОРДЛО (на краще чи на гірше) після початку конфлікту значною мірою визначається тим матеріальним становищем, в якому опинились ті чи інші соціальні групи мешканців цих територій.** Зокрема, респонденти вказали на **виграшне становище пенсіонерів, які отримують українські пенсії поряд з місцевими виплатами; тих, хто зміг зберегти або знайти роботу в сферах з порівняно високим рівнем зарплат (військові, силові структури та «міністерства» самопроголошених «республік») або в інших секторах, де є потреба у висококваліфікованих кадрах (зокрема, зазначались спеціалісти сфери ІТ, стоматологія тощо).** На думку респондентів, матеріальне становище **покралося і для місцевих рейдерів, що захопили чужий бізнес на непідконтрольних територіях Донбасу. Погіршилась ситуація для низькокваліфікованих працівників; співробітників бюджетних установ (вчителів, викладачів), що продовжують отримувати зарплату за старою тарифною сіткою, але в рублях (тобто вдвічі нижчу); бізнесу, що не пристосувався до нових умов та зазнає більшого тиску з боку перевіряючих органів.** В найгіршому становищі опинились пенсіонери, які за станом здоров'я (чи з інших причин) **не можуть виїздити до України за пенсією і живуть лише на місцеву грошову допомогу; ті, хто втратив роботу; а також ті, хто проживає неподалік лінії розмежування (через обстріли, відсутність комунальних послуг і постачання товарів).**

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЯСНЕННЯ ПРИЧИН КОНФЛІКТУ

Опитані респонденти під час фокус-групових обговорень озвучили достатньо широкий спектр версій, факторів та пояснень того, чому, на думку їхніх родичів, знайомих та друзів з непідконтрольних територій, військовий конфлікт на Донбасі став можливим у 2014 році.

Одне з поширених на непідконтрольних територіях пояснень ґрунтується на думці про те, що **конфлікт спровокували протести Євромайдану (2013–14 рр.) та квапливе прагнення вступу України до Євросоюзу**, яке до того ж не мало достатньої підтримки серед мешканців Донбасу:

*«Во всем **виновата Украина. Виноват Майдан.** То есть, если б не было Майдана – все было б хорошо, нормально. Виновата Украина (на думку мешканців непідконтрольних територій Донбасу – авт.) Смысл такой – вот Украине надо было капитулировать на позорных для себя условиях и не было б войны. Но Украина не захотіла».*

*«Многие люди считали, что мы **не готовы к Евросоюзу**, поэтому все и началось».*

Наступне озвучуване пояснення спиралось на тезу про те, що **винною була нова постреволуційна політична еліта в Україні, яка нібито хотіли заборонити**

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЯСНЕННЯ ПРИЧИН КОНФЛІКТУ

російську мову і культуру, що і викликало закономірний спротив на Донбасі:

*«...причини конфликта, когда у нас **хотели забрать родной наш язык и нашу культуру**. То есть как угроза основе существования Донбасса».*

*«**Ті, що остались там, обвиняют однозначно украинскую сторону. И главная причина – в радикализме, сильно взяли в национальную сторону**. Это... не понравилось народ. И этим воспользовались определенные элементы».*

*«Мне кажется, все, **что произошло, все эти радикальные высказывания** („москаляку на гіляку“), то люди этого испугались».*

Озвучувалась також поширена думка про те, що **Донбас більше вкладав в економічний розвиток України, ніж отримував («годував Україну»)**, і при цьому **знамавав певних «образ» з боку України**. Відтак населення регіону розглядало «автономізацію» як спосіб забезпечення справедливості та додаткових матеріальних переваг для регіону та його мешканців:

*«Как объясняла часть людей – мы были всю жизнь кормильцами. Вот Луганская, Донецкая область – это были области, которые все-таки имели промышленную базу хорошую до военных действий. И **очень много вкладывали в бюджет государства и все равно мы были всегда плохие**. О нас говорили, что мы такие, мы сякие. Донбасс – неотесанный, и так далее. Ну, вот поэтому, собственно говоря – вот эта **обида и стала причиной возникновения этого конфликта**. Ну, раз мы плохие – значит мы уйдем».*

«Если мы будем автономно – у нас уровень жизни сразу повысится и всё будет в непонятно в каком шоколаде».

Також лунала думка про те, що **Київ не дослухався («не чули»)** до **«справедливих вимог» Донбасу** і це власне призвело до конфлікту:

«Просто не чули Луганськ і Донецьк».

«...они так говорят. Тоді б війни не було б, якби дали нам те, що хочемо».

З іншого боку, респонденти переповідали думку своїх родичів, знайомих та друзів з непідконтрольних територій Донбасу про **винуватість тих, хто обіцяв приєднання до Росії, а також спонукав приклад «входження» Криму до Росії:**

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ПОЯСНЕННЯ ПРИЧИН КОНФЛІКТУ

«Они считают, что нас обманули. В каком плане? Что на нас зарабатывают. Нам преподнесли идею – чуть-чуть потерпите, Россия вас к себе заберет, не даст в обиду, и еще Украина поплачет».

*«Еще бы. Да. Это первое, наверное, самое главное то, что повлияло. Так как захватили там Крым за два-три дня – легко без выстрела, **все подумали**, как говорили, **что Россия придет в течение двух-трех дней** и жизнь станет аховская».*

Дехто вбачає причини війни у конфлікті між США і Росією, який, на їхнє переконання, розгортається на території України:

*«Это ж **все организовано Америкой**. А Путин что должен был в этой ситуации сделать? Раз с этой стороны зашла Америка, он должен был свои границы защищать. И он создал эту буферную зону со стороны России для того, чтобы НАТО не попало. **Донецкая зона – как буфер между Россией и НАТО**».*

*«Есть мнение, что это недоговоренность двух стран России и Америки. Америка играет непосредственную и не последнюю роль, **а мы, так сказать, разменная монета**, это общее мнение».*

Тривале продовження війни на Донбасі дехто пояснює **бізнесовими інтересами тих чи інших груп**, що мають з цього певний зиск:

*«Это бизнес и ничего личного. По сути, **это идет зарабатывание денег на газе, на орудии, на топливе**. Это то, что говорят мои родные и близкие. Это зарабатывание денег».*

«У меня знакомые высказались, что кто-то там, в верхушках, не знаю где, зарабатывает на этой войне, а простых людей просто пускают на мясо».

*«Еще говорят, что **на этой войне многие зарабатывают, она выгодна** – поэтому вот это происходит».*

Разом з тим, за словами респондентів, існує категорія людей, які взагалі не розуміють причин конфлікту та відмовляються від усіх вищеназваних версій та можливих пояснень:

«Они просто ничего не понимают... выражается в том, что в принципе ни ту владу не поймешь, ни ту. Что случилось, кто виноват в этом разделе – тоже непонятно».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЯСНЕННЯ ПРИЧИН КОНФЛІКТУ

Загалом під час фокус-груп називались різні версії та можливі пояснення причин конфлікту на Донбасі. Деякі з озвучених пояснень насправді складно пов'язати безпосередньо із тими подіями, що почали розгортатись навесні 2014 року в регіоні (як-от протестні події Євромайдану), інші пояснення носили скоріше викривлений або маніпулятивний характер (прагнення української влади заборонити російську мову та культуру) або відповідали широко тиражованим у регіоні ще задовго до початку конфлікту тезам та гаслам («Донбас годує Україну»; «Київ не чує Донбас»); деякі версії конфлікту мали більш конкретизований характер (прагнення Донбасу до автономії задля забезпечення більш справедливого розподілу вироблених цінностей між центром і регіоном; геополітичний конфлікт між РФ і США, ареною якого є Україна; бізнес інтереси тих, хто заробляє на війни). Ніхто не говорив про фактор російської агресії, але разом із тим визнавалось прагнення частини населення Донбасу приєднатись до Росії за кримським сценарієм в період розгортання конфлікту. Більшість озвучених версій про причини конфлікту не пов'язують безпосередньо з населенням Донбасу і перекладають відповідальність на певні зовнішні чинники (нову українську владу, націоналістів, США, Росію тощо).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЇ СПРИЙНЯТТЯ КОНФЛІКТУ ТА ЗМІНИ ВЛАСНОЇ ПОЗИЦІЇ У КОНФЛІКТІ

Озвучені респондентами фокус-груп інтерпретації дають підстави виділити принаймні **чотири основні тенденції сприйняття конфлікту на теперішньому етапі**, що сформувались в середовищі мешканців непідконтрольних територій Донеччини та Луганщини.

З одного боку, **спостерігається погіршення ставлення до України під впливом пропаганди** на територіях, контрольованих окупаційними адміністраціями т.зв. «республік», **або через те, що з української сторони було докладено недостатньо зусиль для повернення територій Донбасу:**

*«...есть те, кто изначально поддерживал этот конфликт и был сторонником всех этих событий (сепаратизму на Донбасі – авт.), а есть люди, которые наоборот не поддерживали эту ситуацию, но я должна признаться, что вот постепенно, потихоньку **у некоторых из них меняется мнение** и, к сожалению, не в лучшую сторону для нас».*

«Категорически против стали соединяться с Украиной. Тем более сейчас...Пока будет ця власть».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ТЕНДЕНЦІЇ СПРИЙНЯТТЯ КОНФЛІКТУ ТА ЗМІНИ ВЛАСНОЇ ПОЗИЦІЇ У КОНФЛІКТІ

«...они были патриотами Украины, они очень любили Украину. Но когда заняло ополчение, и войска Украины были под моим городом, уже совсем близко, то они отступили. И вот те **патриоты, настолько поменяли свою точку зрения, что Украина их бросила, что Украине они не нужны и поэтому они сюда не выезжают, ничего не хотят. Они считают, что они – это что-то отстраненное, чужое, которое осталось никому не нужное**».

З іншого боку, також спостерігається посилення бажання повернутися в Україну, повернутися до нормального мирного життя, розчарування у тому, що «республіки», очевидно, не будуть визнані світовою спільнотою, розчарування в «своїй» владі (про це більшою мірою говорили респонденти з Луганської області) :

«Я все-таки думаю, и из круга моего общения, что **все равно большая часть ждет возвращения в Украину. Все равно**».

«Те люди, которые, может, года три назад надеялись на признание международного образования (самопроголошенных «ДНР» та «ЛНР» – авт.), уже на это не рассчитывают».

«В плане изменения мировоззрения: мой двоюродный брат, который изначально очень поддерживал ЛНР, очень приветствовал Россию, ехать работать только в Россию. И вот в этом году он уже сказал: «Галя, ты представляешь, русские нас не любят, они ж нас хохлами называют».

«Все-таки за четыре года мнение у них изменилось... **Они разочаровались, они уже сюда хотят, они войны не хотят. Так что, я думаю, что изменилось**».

Третя позиція, яку переповідали респонденти фокус-груп, полягає в тому, що мешканці непідконтрольної частини Донбасу **не проти повернутися в Україну, але негативно ставляться до теперішньої української влади і готові повернутися лише за суттєвих змін в українському політичному житті (наприклад, зміна влади):**

«Хоча от скільки у мене знайомих з усіх цих трьох точок – то вони все рівно притримуються тієї точки зору. І вони категорично настроєні проти... як вони говорять: «ми не проти України, ми проти того, що зараз у Вас такий строй».

«Как бы вроде бы и за Украину, с одной стороны, но с другой – такая Украина, как сейчас, никому не нужна».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЇ СПРИЙНЯТТЯ КОНФЛІКТУ ТА ЗМІНИ ВЛАСНОЇ ПОЗИЦІЇ У КОНФЛІКТІ

«Мой круг общения объясняет мне так – «мы не против Украины, как страны, мы против власти». Им не нравится нынешняя власть. Ну, по крайней мере, я думаю, тут тоже...»

*«Они говорят, что **пусть будет Украина, но не эта власть**. Полная перезагрузка. Полная... Да, но не эта власть. Полностью взять и убрать всех тех, кто наворовался».*

Четверта позиція, зі слів респондентів, полягає в тому, що мешканці ОРДЛО згодні на будь-яку владу, яка зможе забезпечити мир на Донбасі:

*«...По большей части, еще бытует такое мнение, что **нам все равно, кто придет. Главное – чтобы не стреляли**. Мира очень сильно ждут люди».*

«Аполитично – у них покушать, а наверху пускай решают. То есть, им по барабану – то ли Путин, то ли Порошенко, то ли Обама».

«Кто-нибудь пусть нас заберёт, только перестанут стрелять».

Отже, за час перебігу конфлікту серед мешканців неконтрольованих територій Донбасу склалась неоднорідна динаміка сприйняття конфлікту та **оформились одразу декілька магістральних тенденцій у громадській думці**. Хтось із мешканців ОРДЛО, як впливає з матеріалів фокус-груп, **ще категоричніше не бажає повернення неконтрольованих територій Донбасу до складу України**, хтось, навпаки, **очікує на повноцінну реінтеграцію до України**, тоді як є такий сегмент населення, який вже згоден на **реінтеграцію територій, але лише за умови зміни влади в Україні**. Нарешті, на непідконтрольних територіях Донбасу існує група тих, хто втомився від тривалого конфлікту і згоден на **будь-яку владу, що забезпечить мир**.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТРАХИ: ЩО ХВИЛЮЄ ЛЮДЕЙ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ ТЕРИТОРІЯХ?

Під час фокус-групових обговорень респонденти озвучували різні проблемні питання та страхи, які, на їхню думку, побутують серед рідних, близьких та знайомих, що проживають на непідконтрольних територіях Донбасу.

Проблемні питання

Одна з найболючіших тем на непідконтрольних територіях стосується **закінчення обстрілів і припинення військових дій загалом, повернення до мирного життя:**

«Тема одна – когда это все закончится».

«Когда будет мирная обстановка и не будет страха за свою жизнь, за будущее».

«Стрельба. Когда война кончится – самое первое, и когда не будут стрелять».

«I тут не легко, і там. Но, каже, оце таке розділеніє – воно не нужне. Нада, шоб мир був на землі».

Ще одна важлива тема – **життєзабезпечення, задоволення первинних по-**

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТРАХИ: ЩО ХВИЛЮЄ ЛЮДЕЙ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ ТЕРИТОРІЯХ?

треб, відновлення зруйнованого:

«Взагалі люди від цієї війни там устали, так би мовити. Вони заціклені на основних питаннях. Щоб було, що поїсти, щоб було, що вдягти, взутися».

«Нет воды, света у некоторых. Живут в подвале...»

«Ну шо – розбито половину».

Деякі респонденти, крім того, зазначали (зокрема, у зв'язку із тимчасовим припиненням роботи мережі мобільного зв'язку «Vodafone» на території ОРДЛО) проблеми із забезпеченням телефонного зв'язку:

«Связь в первую очередь».

«Связи вообще нет».

«Мы общаемся и по телефону, но в данный момент, сейчас у них там (на территории ОРДЛО – авт.) проблема со связью и никак...»

*«... если у тебя нет связей с внешним миром... **Городские телефоны все отключили**, потому что они просто не нужны. **«Водафона» нет**, ничего нет. Если у дочки моей ловит «Водафон» (я не знаю, уж как там), то у других людей не ловит. Они ходят на Рутченковский мост, они стоят возле «Сокола». Вы бы видели – там переговорный пункт!»*

Важлива тема для багатьох мешканців непідконтрольних територій, хто залишився без роботи – це **можливість працевлаштування**:

«...сейчас людей, что интересует – работа, каждому хочется как-то более-менее содержать свою семью и жить. Больше всего интересует работа».

«Работа, зарплата, пенсия».

*«...одноклассник живет в Донецке и говорит, ну раньше он там на шахте работал, все замечательно было, хорошо. А сейчас ему там 37 лет получается, говорит, что **работы нет вообще**, есть работа, только связанная с военными делами – возить снаряды, брать автоматы, идти ложиться, копать окопы...»*

Для тих мешканців непідконтрольної частини Донбасу, **в кого є діти, важливою темою є їхнє майбутнє, зокрема питання освіти**:

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТРАХИ: ЩО ХВИЛЮЄ ЛЮДЕЙ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ ТЕРИТОРІЯХ?

«Ви знаєте, я так по своїх родичах дивлюсь, що їх більше хвилює доля внучки. Куди вона піде навчатись. Дитина зараз у восьмому класі. Зараз дев'ятий скоро. А куди ж ми підемо? Чи в російську школу чи в українську? Дистанційне навчання... а чи можна у вашу школу чи іншу? Переїхати там чи туди...»

«Майбутнє. Майбутнє дітей».

На момент проведення фокус-групових інтерв'ю респонденти вказували також на **труднощі, пов'язані із оформленням українських документів:**

«Документи (щоб не «ДНР», «ЛНР», а Україна). Документи о рожде-нии. Ребенок родился и чтобы не житель «ЛНР».

«С осени не дают паспорта тем, кто с той территории (ОРДЛО – авт.), и тем, кто на прилегающей (территории до линии размежування – авт.), т.е. Ясиноватский район уже не получает».

Проблемою загального характеру для мешканців непідконтрольної частини Донбасу є **відсутність визначеності, стабільності та, відповідно, обмежений горизонт планування свого майбутнього:**

«Люди хотят просто определённости в жизни своей, если 5 лет назад мы знали – ага, там работаешь, зарплата, аванс, частный предприниматель на свое рассчитывает. Мы строили планы – куда летом поехать отдохнуть, где-то что-то ремонт... Сейчас люди не строят планов, живут одним днём, прожили день – слава Богу».

«...практически не строят (планів – авт.), и многие говорят: «Верните мне жизнь, которая была у меня 5 лет назад, когда я спокойно стоял на ногах, когда я мог рассчитывать там...»

Як можна побачити з матеріалів фокус-групових інтерв'ю, проблемні питання, які найбільше хвилюють мешканців неконтрольованої частини Донбасу, пов'язані передовсім із **продовженням військових дій на Донбасі та, відповідно, прагненням повернутись до стабільного мирного життя**, а також з цілим комплексом супутніх соціальних проблем: від **життєзабезпечення та відновлення руйнувань до забезпечення телефонного зв'язку**, можливостей **отримання українських документів і працевлаштування**. Комплекс вищезначених проблем породжує в значної частини мешканців неконтрольованої частини Донбасу відчуття невизначеності, незахищеності, а відтак – створює такий емоційно-психологічний контекст, за якого неможливим є ефективно планування свого майбутнього на середньо- та довгострокову часову перспективу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТРАХИ: ЩО ХВИЛЮЄ ЛЮДЕЙ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ ТЕРИТОРІЯХ?

Поширені страхи

Найбільш поширеним в регіоні є **страх за своє життя і життя близьких** у тих, хто проживає неподалік зони ведення бойових дій, а також **страх наступу української армії** і супутніх цьому руйнувань на Донбасі:

«...очень **напугало принятие закона о деокупации Донбасса** (ЗУ «Про особливості державної політики щодо забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях в Донецькій і Луганській областях – авт.»), в рамках которого дали большие полномочия воинским формированиям, которые будут (...) Послушали по телевизору, где рассказали, что Украина скоро на нас нападет, а на Украине приняли закон в подтверждение этого, поэтому люди очень этого боятся».

«...то, что будут какие-то активные военные действия на территории Донецка, это обсуждается. И очень боится местное население этого».

«Там люди запуганы и они **боятся, что будет военным путем Украина освободить**».

«Что Вооруженные силы Украины начнут активно «отвоевывать» с применением авиации, артиллерии. То есть там **постоянно держат в страхе**, постоянно дают утечки, что есть планы сойтись с выборами, отвоевывание определенных городов, определенных районов, и все это подтверждается какими-то обстрелами с собственного оружия, чтобы население держалось в тонусе».

Поширений також на непідконтрольних територіях Донбасу **страх висловити критичну думку або обговорювати політичні проблеми, щоб не бути репресованим співробітниками так званих органів «держбезпеки»** окупаційних режимів «ДНР/ЛНР»:

«Ну вони настільки зашугані, вони даже друг з другом боятся, лишній раз, вони стараються на цю тему, ну знаєте, от при разговорі, лишнього сказати не можна (...) Потому що вони все время боятся».

«...і починають уже розказувати, і то зачасту чуєш: «Мовчи, не кажи нічого, та мовчи», та хтось когось осмикує, чи чоловік жінку, чи жінка чоловіка. В них якийсь страх того, що не дай Бог, щось лишне скажеш і його тут чи не захопили...»

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТРАХИ: ЩО ХВИЛЮЄ ЛЮДЕЙ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ ТЕРИТОРІЯХ?

«А вони тепер не довіряють ні соседу... Нема доверія, от це присутнє. Вони тепер стараються або між собою, чи там по-родственному, а з остальними всьо. Ограничують усі зв'язки».

«Особенно туда (на подвал) боятся попасть те, кто очень часто пересекает линию разграничения».

«**Политические проблемы они не обсуждают.** Вдруг кто-то на тебя «настучит», ну банально».

«Моя тетя по телефону про это не говорит. Говорит, что **могут прослушивать**. Так что она боится. Когда сюда приезжает – может позволить себе».

Деякі респонденти переповідали занепокоєння своїх родичів, близьких та друзів з непідконтрольних територій, пов'язані із тим, що **конфлікт на Донбасі може затягнутись на довгий період часу:**

«**Замороженого конфлікта люди очень опасаются**».

«Боятся, что это все не прекратится и что это (конфлікт на Донбасі – авт.) затянется на десятилетия».

«...что будет, как в Абхазии».

«Они уже поняли, что Россия их не возьмет, скорее всего. Или России не дадут их взять... **Перспектива стать Абхазией и Осетией – тоже им не очень нравится.** Поэтому они говорят, «когда ж они уже договорятся» и все вернется как было».

Дехто з мешканців непідконтрольних територій Донбасу **пов'язує свої страхи або загрози із приходом американців або з можливістю диверсій з боку українських ДРГ:**

«...Що більш американців бояться, що прийдуть».

«Вони всі, щоби не случилось де, які негаразди, укропи винні у всьому. Света нема – укропи, води – укропи, десь якась аварія – укропи, то есть, все списується на те, шо винуваті хто угодно, но виноваті ДРГ українські».

Також існує **недовіра і страх перед СБУ (Служба безпеки України) у тих мешканців неконтрольованого Донбасу, хто приїздить на українську територію, маючи родичів або знайомих у складі збройних формувань «республік»:**

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТРАХИ: ЩО ХВИЛЮЄ ЛЮДЕЙ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ ТЕРИТОРІЯХ?

«Такие слухи, я слышал, что при пересечении (лінії розмежування на Донбасі – авт.), могут СБУ взять на обмен».

«Боятся. **Боятся пересекать**, потому что не то что родственники, а вроде как, знакомые у неё, муж вроде поступил только в эту армию (самопроголошенных «ДНР/ЛНР» - авт.), а теперь ей рожать ребёночка, она хочет сюда приехать, а боится».

Мешканці непідконтрольних територій Донбасу, зі слів респондентів фокус-груп, **побоюються репресій щодо сімей «ополченців»** (комбатантів, що брали участь у бойових діях на боці т.зв. «ДНР/ЛНР») **у разі відновлення української влади над територіями, нині контрольованими самопроголошеними «республіками»:**

«...поскольку приличный процент населения имеет родственников, которые служили в этих военных формированиях (т.зв. «ДНР/ЛНР» - авт.), даже не самих солдат, а их родственников. И они понимают, что если придет Украина, то, скорее всего, те, кто служил там, даже если они уже давно уволились, возможно, их семьи тоже, им придется покидать это место, уезжать куда-то, может, в Россию, бежать или что-то в этом плане. Они, конечно, боятся».

«...они **боятся вертаться, щоб до них Україна верталася**. Ті, в кого рильця в пушку, вони боятся. Вони сейчас потіхоньку там де в кого, шо, находят, якби аеродром запасний, еслі в случаї чого можна було куда-то».

«Что если будет интеграция или деокупация таким образом идти, то это повторно вернутся те же события, и будут новые жертвы».

«Все думают, вынужденно кто-то поставили перед таким вот фактом, **а вот если придет Украина – что будет с ними?** То есть, вот это очень большой фактор. Даже думают, что если что-то он высказывал против Украины – Украина придет и их тут постреляют. У меня кума такая есть».

Нарешті, неабияке занепокоєння у мешканців неконтрольованих територій Донбасу викликає **можливість повного закриття блокпостів (КПВВ), що зробить неможливим відвідування звільнених (контрольованих Україною) територій Донецької та Луганської областей:**

«А вдруг закроют блокпост, и они не смогут выехать».

«Что закроют блокпост, и они сюда не проедут!»

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТРАХИ: ЩО ХВИЛЮЄ ЛЮДЕЙ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ ТЕРИТОРІЯХ?

«Люди звонят и спрашивают: а правда, что с 1 марта нам закроют (возможность перехода через КПВВ – авт.)? Вы же там на Украине, можете, лучше знаете!»

Отже, навіть сьогодні, коли військовий конфлікт на Донбасі вже не такий масштабний та інтенсивний, як в 2014 році, **емоційно-психологічний стан** багатьох мешканців неконтрольованих територій Донбасу залишається досить **нестабільним та тривожним**. Деякі жителі регіону, як впливає з матеріалів фокус-групових обговорень, живуть в **атмосфері численних страхів та занепокоєнь**. Деякі **пов'язують ці страхи безпосередньо із Україною** та її можливими або гіпотетичними діями (**можливість наступу української армії і супутніх руйнувань; страх бути затриманим з боку СБУ; репресії щодо сімей «ополченців» з боку української влади тощо**), тоді як інші – з **діяльністю влади самопроголошених «республік» (страх цензури та репресій з боку органів «держбезпеки» самопроголошеної влади так званих «ДНР/ЛНР»)**. Будучи достатньо залежними від контактів з Україною (отримання пенсії, купівля товарів, безпосереднє спілкування з родичами тощо), люди на непідконтрольних територіях Донбасу **побоюються також можливості перекриття пунктів пропуску (КПВВ) на лінії розмежування**. Респонденти висловлювали думку і про те, що деякі страхи активно культивуються самопроголошеною владою «республік» («ДНР/ЛНР») у своїх політичних інтересах.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОДІВАННЯ ТА ОЧІКУВАННЯ ВІД МАЙБУТНЬОГО

Основне сподівання мешканців непідконтрольної частини Донбасу пов'язане передовсім із **якнайшвидшим досягненням миру і стабільності, «поверненням» до доконфліктного періоду** (до 2013–14 рр.):

*«11-ый год, когда доллар был по 8 гривен, а зарплата была две с половиной тысячи. По тем деньгам это было 300 долларов. Сейчас единицы, кто так получает. Поэтому именно **к тому времени, когда было все стабильно, хорошо**. Того именно возвращения хотят. **Не сейчас, не нынешнюю Украину**».*

*«Люди с той стороны **хотят стабильности**, я повторяю. Они хотят не держаться за ту работу, которая есть, а хотят выбрать сами!»*

«...кажуть, скорій би воно все закончилось. Миру надо».

*«Лучше бы все вернулось, лучше бы не было Майдана, лучше бы не было всего этого. **«Вот дайте нам старую жизнь»**. Такое есть».*

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОДІВАННЯ ТА ОЧІКУВАННЯ ВІД МАЙБУТНЬОГО

Сценарії політичного майбутнього для непідконтрольної частини Донбасу

Сценарії політичного майбутнього мешканці неконтрольованої частини Донбасу бачать по-різному. Один із респондентів фокус-груп узагальнено сформулював основні очікувані сценарії політичного майбутнього серед мешканців непідконтрольних територій Донбасу так:

«Как бы три группы: кто-то желает вернуться в Украину однозначно, и живут там (на непідконтрольних територіях Донбасу – авт.) потому, что нет возможности выехать, и может, там родители старые, некоторые хотят чисто России и всё за это, потому что лучше «синица в руках, чем журавль в небе», и верят. А некоторые, само меньше, верят именно в республику (самопроголошені республіки «ДНР/ЛНР» - авт.) и, что республика будет признана, люди верят, что когда-нибудь республика всё равно будет признана».

Нижче розглянемо поширені уявлення про основні очікувані сценарії політичного майбутнього, що їх окреслили респонденти фокус-групових обговорень.

Частина мешканців непідконтрольних територій Донбасу (переважно середнього та старшого віку), як впливає з оцінок респондентів фокус-груп, **орієнтована на повернення в Україну** як бажаний і очікуваний сценарій політичного майбутнього:

«У меня есть такие знакомые, что говорят, но они более старшего поколения, не школьники, не это, вот за 40 уже, говорят: «Мы согласны забыть обстрелы, подвалы, голодовку 2014 года, когда без воды сидели, лишь бы вернулась Украина».

«Они (старший возраст) больше за целостность Украины, но при этом они хотят, чтобы у них было, чтобы так, чтобы они работали сами на себя, чтобы их уважали, чтобы как-то вроде и стала Украина единой, но тоже чтобы их мнение учитывалось, чтобы не было это всё так решено, грубо говоря, за столом и всё, чтобы каждое мнение человека учитывалось».

«Мои родственники больше склоняются к Украине. Чтобы все было спокойно, потому что в Украине для них больше перспектив. Потому что Россия... Поманила и бросила».

«Мои знакомые родственники говорят, что всё-таки «ДНР/ЛНР» всё равно будет в составе Украины, никого грязью не поливают, никто не обижается, просто мирно спокойно ждут, потому что человек привыкает ко всему».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОДІВАННЯ ТА ОЧІКУВАННЯ ВІД МАЙБУТНЬОГО

Існує також такий сегмент мешканців непідконтрольних територій Донбасу, що **досі не втратили надії на «приєднання» до Росії** і пов'язують політичне майбутнє свого регіону саме із таким сценарієм:

*«Ну вот, говорят, **скоро мы будем в России**, а вы будете в Украине».*

*«Ну есть же люди, которые надеются на то, что **всё-таки «ЛНР» и «ДНР» станет Россией** и расцветет».*

*«...они часто говорят не «ДНР», не «ЛНР», вот местные жители, по крайней мере мои знакомые не говорят. Они говорят: «Ты с Украины, а мы с России». Вот **они ориентируются на Россию**. И они свято верят в то, что вот это все новообразование, **они рано или поздно, как Крым, раз и перейдут в Россию** и станут там какой-то федерацией и прочее».*

Інший очікуваний деякими мешканцями непідконтрольного Донбасу сценарій політичного майбутнього – **розвиток власної державності самопроголошеними «республіками»** (т.зв. «ДНР/ЛНР») і подальше набуття ними за підтримки Росії міжнародного визнання або отримання автономного статусу у складі України:

«Все одно вони сподіваються на підтримку Росії. Щоб їх признав мир».

*«...они **верят в укрепление своего государства** какого-то, **считают себя молодой республикой**, хотят подняться на ноги, ну то есть конкурировать с большими городами, со страной, так скажем. **Они как бы не против остаться на Украине, да, но при этом всё они хотят свою республику**, ну то есть, чтобы **самостоятельно принимать какие-то решения**, вот и всё, они хотят поднять свою экономику».*

«Что чуть-чуть потерпеть, и мы заживем своей маленькой страной, но мы будем лучше всех. Есть такое».

Частина мешканців непідконтрольного Донбасу, зі слів респондентів фокус-груп, **втомилася чекати позитивних змін**. Ці мешканці **намагаються «жити одним днем»** і не будувати плани чи очікування щодо майбутнього:

*«...если раньше люди строили какие-то планы, говорили, что вот, наверное, еще чуть-чуть, подождем капельку, и все договорятся или все как-то **устаканится**», то сейчас **никто не видит конца активной фазы противостояния**. Никто не хочет, не может и не знает, как правильно прогнозировать и в принципе уже никто не ожидает. Все гипотетически этого конца ждут, но **прогнозов реальных уже никто не строит**».*

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОДІВАННЯ ТА ОЧІКУВАННЯ ВІД МАЙБУТНЬОГО

«Устали ждать, надеяться, верить во что-то».

«Люди просто живут одним днем и они уже не верят... в признание».

Є такі, що втомилися від теперішньої невизначеності і чекають, що «нагорі» еліти колись домовляться про формат врегулювання поточного конфлікту:

«Они уже поняли, что Россия их не возьмет, скорее всего. Или России не дадут их взять. Даже если сильно захочется. То это будет слишком дорого. Даже до них уже это дошло. На таких условиях Россия их не возьмет. Перспектива стать Абхазией и Осетией – тоже им не очень нравится. Поэтому они говорят «когда ж они уже договорятся» и все вернется, как было».

«...за Луганск бои шли, а Северодонецк как-то освободили без единого выстрела, можно сказать. То есть – кто-то наверху с кем-то договорился. Получается, если кто-то где-то с кем-то договорился, то, может, и война вся эта договорная».

Примітно, що за теперішніх умов мешканці ОРДЛО схильні вважати сценарій введення миротворців на Донбас як малоімовірний або навіть висловлюють занепокоєння з цього приводу:

«Они не верят, что можно что-то ввести, пока Путин не заберет своих российских военных, которые «растыканы» по всему Луганску. И благодаря им сфера услуг развивается. Вот когда уйдут (російські війська – авт.), сюда можно ввести все, что угодно».

«Никто в это (введення миротворчого контингенту на Донбас – авт.) не верит».

«Мне кажется, что миротворческие войска – это замораживание конфликта, это затянется еще надолго».

«Крайне обеспокоены.... Опять-таки, Америка придет».

«...Ну, они (мешканці ОРДЛО – авт.) так считают, что это будут НАТОвские войска».

«если сюда зайдут какие-то миротворцы, в тот же Донецк или в тот же Покровск, Димитров и т.д., то реально каждый человек начнет понимать, что отсюда все будут бежать. Просто бежать. Хорошего уже нас здесь ничего не ждёт».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОДІВАННЯ ТА ОЧІКУВАННЯ ВІД МАЙБУТНЬОГО

Але не всі ставляться до перспективи введення миротворчого контингенту на Донбас негативно (особливо ті, хто бажають припинення бойових дій в регіоні якнайшвидше):

«Они (мешканці ОРДЛО – авт.) бы уже согласны хоть какие войска».

Загалом мешканці непідконтрольних територій Донбасу мають різні очікування та бачення сценаріїв політичного майбутнього для свого регіону, які до певної міри обумовлені загальними тенденціями сприйняття конфлікту та різних сторін у ньому. Дехто орієнтований на Україну і відповідно очікує реінтеграції, інші продовжують сподіватись на сценарій «приєднання» до Росії за кримським прикладом. Поряд із цим за час перебігу конфлікту на непідконтрольних територіях сформувався і своєрідний прошарок тих, хто очікує подальшого розвитку самопроголошених «республік» (т.зв. «ДНР/ЛНР») аж до міжнародного визнання або набуття автономії цими утворенням у складі України. Однак переважаючим та спільним для мешканців непідконтрольного Донбасу все ж залишається сподівання на досягнення миру та стабільності, яке часом знаходить вияв в утопічних прагненнях «повернення» до минулого (як було раніше, до конфлікту). Разом з тим до перспективи введення миротворчого контингенту на Донбас як інструменту забезпечення миру ставлення є неоднозначним та радше скептичним.

Як бачать на непідконтрольних територіях Донбасу майбутнє своїх дітей?

Респонденти висловлювали думку про те, що в школах на території ОРДЛО діти зазнають ідеологічного впливу та виховуються у дусі місцевого «республіканського» патріотизму:

«Я переживаю за то поколение, которое подрастает там. Им ежедневно промывают мозги. Мы просто их теряем!»

«Вот в 2014 году дети пошли в школу, вон они, их же уже воспитывают на других идеалах. Родились в семье дети, тоже уже воспитывают на других идеалах. Теряем, уже теряем однозначно».

«...пришли они в 6 лет в школу, у них портрет Моторолы на стене, ой, этого, извините, Захарченко (т.зв. «глава» самопроголошеної «ДНР» – авт.). И им рассказывают историю, открывают учебник, вот смотрите, у нас такое произошло, вот герой республики. А ребенок же это воспринимает...»

«Ви знаете, ось з знайомими беседовала, вони кажуть: «І ще рік, два і покоління буде втрачене».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОДІВАННЯ ТА ОЧІКУВАННЯ ВІД МАЙБУТНЬОГО

«Молодежь стала, я кстати по крестнице не замечала, что она как-то патриотичнее раньше себя проявляла, (...) а сейчас какие-то такие появились у них настроения, все-таки поддерживают ту сторону, какие-то там мероприятия организуют, в городах такие молодежные, ну вот как-то так».

«Теряет школа. Это точно могу сказать. Дети, которые ходят в школу там, – **там чистая пропаганда**. Все «ЛНРовское», «ДНРовское», российское. **Там украинского ничего не осталось**, поверьте. Загоняют в кадетские корпуса мальчиков и не только, уже и девочек».

Міжнародна ізоляція самопроголошених «республік» (т.зв. «ДНР/ЛНР»), за словами респондентів, **робить безперспективними серйозні заняття спортом** через неможливість брати участь у змаганнях за межами цих «республік»:

«...у мене сваха працює тренером по плаванню. і каже - у мене діти пливуть гарно. Чемпіонати України...а зараз чемпіони «ЛНР», «ДНР». Все. Більше нікуди дітей своїх не повезем, нікуди не покажем, ніде, нічого. Нам заперещают».

«Он там держит конный клуб большой (...) И ему очень не нравится, что там не развивается спорт, там ничего этого нет. Он даже детей бесплатно «пожалуйста, приходите, помогайте». **Настолько все «зашуганы», что никто не хочет идти**. А те спортсмены, которые там 13–14 лет, выехали сюда (на контрольовані Україною території – авт.) и тут работают на конюшнях и обучаются как...»

Випускники шкіл на неконтрольованій частині Донбасу постають перед вибором подальших напрямів для здобуття освіти – **в Росії, в Україні або в себе – на території самопроголошених «республік»**. За словами респондентів, їхній вибір, як правило, обумовлений **ідеологічними міркуваннями та фактором матеріальної спроможності сімей**.

Так, наприклад, в цьому контексті відзначались **додаткові витрати**, пов'язані із можливістю **отримання українського паспорта**:

«...есть такие люди, которым меньше повезло, и они не смогли получить украинское гражданство в связи с материальным необеспечением. Так как, чтобы получить украинский паспорт надо вложить огромную сумму денег... **Надо находиться определенное время (на контрольованій Україною території – авт.)**. Это денег стоит больших».

Однак, на думку респондентів, на території ОРДЛО є ті, хто докладає зусиль, щоб **отримати український диплом**:

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОДІВАННЯ ТА ОЧІКУВАННЯ ВІД МАЙБУТНЬОГО

«...многие, находясь там и обучаясь в тех университетах, не забывают и о том, чтобы числиться и в университетах на территории Украины. То есть зачастую – это какие-то компромиссы со стороны университетов, которым нужно обеспечить контингент и фактически – выдача дипломов украинского образца. И те студенты (с той стороны) настроены зачастую антиукраински, но одновременно понимают, что как бы шансов с тем дипломом у них все равно нет. И **они, так или иначе, получают украинский диплом, украинское образование.** Иногда оставаясь и продолжая работать там, но на будущее рассчитывают на (то ли) восстановление связей с Украиной или, может, на трудоустройство в Украине».

«Еще была какая ситуация – можно было как учиться: во-первых, все выехали, конкурс слабый, то есть большее количество людей могло себя проявить. Допустим если 4-курсовое обучение – человек учится 3 курса там, **на последний курс переводится и получает диплом... В Украину переводится».**

Водночас є частина мешканців ОРДЛО, які **орієнтуються на подальше навчання в Росії:**

«...у нас там (на території ОРДЛО – авт.) есть знакомые, стараются после школы сразу поступить в Россию в институты, чтоб в «ДНР» не учиться, а сразу туда поступить, понимаете, сбежать с этой «ДНРии».

«От зараз девочка заканчивает. Она конкретно нацелена на Россию...»

При цьому ті, хто вступають у вищі навчальні заклади на території ОРДЛО, здебільшого **сподіваються** якимось чином у подальшому **отримати російський диплом:**

«Обещают **поменять на диплом российского образца».**

«если посмотреть в плане образования, (...) то можно получить и вполне достойный, нормальный российский диплом. Только обойдется в не малую копейку. В соответствии с теми зарплатами, которые там получают – это вполне нереально».

«В России даже есть объявления, где пишут с дипломами «ЛНР/ДНР» просьба не беспокоить».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОДІВАННЯ ТА ОЧІКУВАННЯ ВІД МАЙБУТНЬОГО

Висловлювалась думка про те, що в «університети» на неконтрольованих територіях Донбасу вступають ще й ті, у кого слабка або недостатня підготовка, бо там «беруть усіх»:

«Наборы очень маленькие, конечно. Берут всех абсолютно, потому что много новых... Поблажки всевозможные, лишь бы к ним шла молодежь. Техникумы, институты».

На думку респондентів, переважно молодь з ОРДЛО бачить свої майбутні перспективи у роботі в Росії або у військовій службі чи іншій роботі на території самопроголошених «республік»:

«Мои кумовья, например. У них дети закончили школу. Будущее детей. Один в институте МЧС Донецка, второй в институте МВД Донецка. Будущее только лишь в военной сфере. Это мальчишки...»

«...ну в основном молодежь вся в России, там больше зарплаты, там вот Москва большой город, а что нам Ростов».

*«Я даже знаю, кто даже **служить пошел из-за того, что не было работы**, негде пойти, шахты закрывались, вот я имею в виду Горловку, и вот они сейчас бы и рады уйти, ну оттуда (з військових формувань т.зв. «ДНР/ЛНР» – авт.) же просто так не отпускают».*

Респонденти фокус-груп, говорячи про майбутнє дітей з ОРДЛО, відзначили високу **заідеологізованість навчального процесу** в місцевих освітніх закладах (в дусі місцевого «республіканського» патріотизму), **легкість вступу в тамтешні навчальні заклади** через відсутність високого конкурсу, **орієнтованість частини молоді на отримання українських або російських дипломів і адаптацію іншої частини мешканців до умов**, за яких у «республіках» можна мати пристойний заробіток (напр., здобуття освіти в місцевих закладах військової або правоохоронної спрямованості).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОЦІНКА СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА НА НЕПІДКОНТРОЛЬНІЙ ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ

Що подобається в Україні та в так званих «республіках», а що – ні?

Оцінюючи загалом ситуацію в Україні та на непідконтрольних територіях Донбасу, мешканці ОРДЛО, зі слів респондентів фокус-груп, відзначають цілу низку як позитивних, так і негативних факторів. Зокрема, деякі з аспектів життя на непідконтрольних територіях Донбасу протиставлялись тим, що є в Україні, та навпаки.

Серед факторів, що не подобаються – високі комунальні тарифи в Україні і, відповідно, подобаються нижчі комунальні тарифи в т.зв. «республіках»:

«Но нравится, что там коммуналка низкая. У нас коммуналка такая, что если сам живешь, что заработал, то и отдал. И на еду почти не остается!»

«Да, тарифы и медицина. I газ і все».

«Коммунальные. Цены на коммуналку.(не нравится)».

Не подобається мешканцям непідконтрольних територій Донбасу висока вартість медичних послуг в Україні, і подобається безкоштовна чи дешева медицина в т.зв. «республіках». Наші респонденти вважали, що медицина на непідконтрольних територіях дешевша, оскільки нібито за хабарі лікарі на цій території зазнають покарань:

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОЦІНКА СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА НА НЕПІДКОНТРОЛЬНІЙ ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ

«Я скажу, что боятся брать взятки (врачи). ... Ну да, там если на этом ловят, то это автомат, вплоть до этого».

«Ну да, там дешевле намного и как бы качественней (медицина – авт.)».

«їдуть даже люди з нашої сторони, їдуть туди, щоб операції зробити, потому що там на половину іде дешевше. Або вообще не берут».

«Вот про медицину. Батько тут живет, а син – в Луганске. Батько говорит, що сюди поїхали в больніцу – сказали такі бешені гроші. Я навіть забрав його туди – обследовать бесплатно. Терапия бесплатно, даже операцию, если надо будет делать – все бесплатно».

«А вот именно слышала питання бесплатно (в лікарні), да. Они мне там рассказывали: «Ты представляешь, вот детство вспомнила, что как у нас там бесплатно, все».

«...из личной жизни моих родственников были факты, когда с этой территории (звільнених територій Донбасу – авт.) люди приезжали туда и проводили определенные медицинские манипуляции».

Не подобаються тривалий час перебування на контрольних пунктах в'їзду та виїзду (КПВВ), відсутність належних зручностей, перевірки і знущання під час перетину лінії розмежування. При цьому, зі слів респондентів, відповідні нарікання стосуються перевіряючих з обох сторін:

«...єдине, що їм не подобається, що треба перетинати кордон (мається на увазі лінія розмежування на КПВВ – авт.). Для того, щоб там пенсію получить, виплати получить... понятно, це нікому не подобається, що їм треба сюди приїзжати, снімать квартиру, якщо родственников нема... стоять в очередях, ну и нам тоже особо это не подобається. За цими очередями – життя».

«...у нас же в Луганской области одно КПП (КПВВ – авт.). И самое первое, что встречает тех родственников, что переходят линию разграничения – бывали дни, что они стояли там по 24 часа. Это половина беды, когда они переходят сюда – как они рассказывают, все зависит от того, какая смена. Я же понимаю, что многие наши военнослужащие считают их там полностью всех сепаратистами. И отношение такое же. Смотря, на какую попадаешь. Бывает быстро прошел, а бывает – тебя два часа «мурыжат». И непонятно, что он хочет от тебя. Просто иногда оскорбляют. Это тоже отталкивает людей, которые пересекают (лінію розмежування – авт.)».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОЦІНКА СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА НА НЕПІДКОНТРОЛЬНІЙ ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ

Не подобаються мешканцям непідконтрольних територій Донбасу бюрократична тяганина і поширеність хабарництва як в Україні, так і в ОРДЛО:

«Для того, чтобы получить пенсию, человеку нужно оттуда приехать сюда, зарегистрироваться здесь, как временному переселенцу. Открыть карточку в банке. Это нужно какой-то период времени здесь пожить... Да, он это все оформил, уехал назад к себе, и не ездят. Раз, его лишают через какой-то период времени (статусу переселенца – авт.)... Ну 60 дней прошло, больше чем 60 дней».

«Они ночуют под Пенсионным (фондом – авт.) по 3 дня! Такие очереди, что по 3 дня».

«...я проходила мимо этого пенсионного (...) там очереди переключка 1000 какой-то, и все стоят. Вот это просто издевательство. У них озлобленность появляется, они все злые...»

«**Наживаются же, определенные же есть, есть определенная система, когда в начале человек платит 5000–7000 гривен сразу, чтобы его сюда привезли, без очереди провели по инстанциям, постелили, покормили и отвезли обратно. И только потом через некоторое время восстановят пенсию, которую он, допустим, год не получал.**»

«Дело в том, что здесь будем говорить **коррупцированное все, что там коррупцированное все.**»

«**Загранпаспорт – это огромная проблема.** У меня у мужа была огромная проблема. Там были предложены любые деньги в паспортном столе для того, чтобы мы получили загранпаспорт».

Окремим аспектом, що, зі слів респондентів, переважно негативно сприймається мешканцями непідконтрольних територій Донбасу, є **політика декомунізації та особливості мовно-культурної політики («українізація») в Україні:**

«это именно насаждение, в некоторых случаях очень ярое, украинского языка».

«Я вот скажу за своих знакомых. **Абсолютно всем не нравится (політика декомунізації – авт.). Зачем это делать? Для чего? Поломали историю!**»

«Стирают историю, мне кажется. **Це все таки історія, наш народ жив, жив, і при комуністах жив. Це наша історія.**»

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОЦІНКА СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА НА НЕПІДКОНТРОЛЬНІЙ ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ

*«я хочу додати по поводу украинизации. Вот буквально в январе приезжали тоже родственники и они говорят, что очень, ну очень-очень телевидение просто говорит, очень **чувствуется вот эта украинизация**. Прямо давление, просто давление на людей».*

«краще б на дороги чи щось скинулись. А не на оце (перейменування вулиць – авт.). Не має значення, якщо ти любиш свою країну – то ти працюєш, своїми якимись досягненнями... а не тим, що переіменував».

Негативно сприймається на непідконтрольних територіях Донбасу і **відсутність визначеності, стабільності, передбачуваності та порядку в Україні**. При цьому мешканці непідконтрольних територій Донбасу відзначають нібито успішність спроб «наведення порядку» в самопроголошених «республіках»:

«Это как раз основное, что Украина их очень раздражает. Как посмотришь на Верховную Раду – и меня раздражает. То есть, вот этот кисель, который у нас с вами в правительстве, тоже нет определённости никакой».

«Порядка, кстати, больше там (на територіях ОРДЛО – авт.)».

В той же час, зі слів респондентів фокус-груп, мешканцям непідконтрольних територій Донбасу подобаються **ціни і якість українських продуктів порівняно з російськими**:

«Нравятся цены, по большей части... и качество, и цена, соответственно. Это нравится, наверное, всем».

*«Продукты низкого качества (на непідконтрольних територіях Донбасу – авт.) Жалуются, **особенно російські**, ті завозить або... ну качество всі жалуются, що качество отвратительное продуктов. От того чого вони і стараються закупи зробити іменно українські товари».*

«Наш родич, той, що з Алчевська, приїжджає, він постійно закупки робить такі, такі сумки везе звідси».

«Як мій родич каже: «Хожу у вас по базару і так око радують ціни». І він порівнює, без кінця порівнює. А от у нас м'ясо стільки коштує, а у вас стільки. Ну от такий задоволений».

Також подобається мешканцям непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей, що в **Україні більший вибір і дешевші медикаменти**:

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОЦІНКА СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА НА НЕПІДКОНТРОЛЬНІЙ ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ

«Люди заказывали, лично жена возила таблетки, соседи заказывали здесь медикаменты, да».

«Медикаменты, вот они жалуются, что медикаментов нет (на неподконтрольных территориях Донбасу – авт.) и они дорогие».

«И дальше они бегают по аптекам, они **скупают по спискам все лекарства**, чтобы им на две недели... то есть на два месяца хватило. **И везут они в основном лекарства туда, на ту сторону (на территории ОРДЛО – авт.)**. Потому что с лекарствами там, во-первых, многих лекарств нет, во-вторых, те, которые есть – дорогие».

«...у меня, например, родственница приезжает сюда из Донецка, покупать медикаменты, потому что **там дороже**. Во-первых, **там таких медикаментов нету, которые вот здесь есть**».

Подобається мешканцям ОРДЛО (особливо тим, хто приїздить з територій, близьких до лінії розмежування) **мирне життя і наявність побутових зручностей в українських містах, а також відсутність комендантського часу**, який встановлюється на територіях самопроголошених «республік»:

«у меня уже родственники приезжали (з неподконтрольных территорий Донбасу – авт.), впечатляет. Говорят, у вас горячая вода, а у нас ванна набрана холодной водой».

«**Очень большой контраст** в том плане, **что здесь (в Україні – авт.) мирная жизнь**».

«...у них же там (на территориях ОРДЛО – авт.) в 3 или 4 часа уже особо никто не ходит по улицам...»

«Нравится – скорее всего, это **возможность получить какие-то элементарные блага цивилизации**, которые, к сожалению, там (на неподконтрольных территориях Донбасу – авт.) на сегодняшний день отсутствуют. Это, наверное, пока еще то, что заставляет их приезжать сюда и пользоваться этими благами, потому что там тако-го нет и действительно – ностальгия работает пока очень хорошо (смех) на пользу Украины. Плюс еще, конечно, родственные связи».

«**Отсутствие комендантского часа** большую роль играет, конечно же. Если взять, например, наш город, у нас нет такого. Есть военный госпиталь, есть военные. У нас такого ярого нагромождения нет. В Донецке это просто так пересекается, в «буденності», в рутине с военными, которые, может, не очень хорошо выглядят, не очень трез-

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОЦІНКА СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА НА НЕПІДКОНТРОЛЬНІЙ ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ

вые. Вот этот момент, конечно, здесь людей радует. Т.е. когда они приезжают оттуда (з території ОРДЛО – авт.) и видят, что здесь этого нет».

*«Друг приезжал, не один, двое. То же самое. Тут говорит тихо, нормально, **можно спокойно погулять**».*

*«То, что вызывает восторг, это то, что **можно пойти получить деньги из банкомата**, вот им очень нравится это».*

Подобається мешканцями непідконтрольних територій Донеччини та Луганщини наявність роботи та можливостей для заробітку на звільнених територіях України:

*«Ну, здесь есть заработок. **Там нет заработка**».*

*«**Там сложнее жить материально сейчас стало**, даже если богатый человек был когда-то, то есть стоял более-менее на ногах. Сейчас он себя меньше гораздо чувствует, и этот кусок хлеба, как говорится, достать очень сложно...»*

*«Ну да, **безработица и отсутствие заработка** им не нравится».*

Не подобається мешканцям ОРДЛО наявність обмеження на виїзд з непідконтрольних територій Донбасу для певних категорій бюджетних працівників:

«...что нельзя бюджетным рабочим покидать Донецк».

«Они не могут выехать, пересечь (лінію розмежування на Донбасі – авт.). Есть запрет».

Разом з тим деякі мешканці непідконтрольних територій Донбасу відзначають у спілкуванні фактор соціальної захищеності студентів, хорошу якість роботи комунальних служб та кращий стан дорожнього покриття на території т.зв. «республік»:

«Ну девочка у нас в Сватово жила... як почалася ця війна, вона уїхала, осталася там в медучилищі, закончила, їй предоставили бесплатне общежитіє і роботу дали, усе».

«Як раньше. Кажє одучився, предоставляют работу».

*«Вони ще всі майже **відзначаються якість комунальних послуг по місту взагалі**... Миється, чиститься, фарбується, стрижеється. На рівні не гіршому, чим було до бойових дій».*

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОЦІНКА СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА НА НЕПІДКОНТРОЛЬНІЙ ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ

*«Знаєте, що ще сказали знайомі? Кажуть, що худо-бєдно, но **порядок підтримується в місті**. Це я за Луганськ кажу. Десь там щось підремонтірують, матеріал завозиться, но все время кажуть, що це матеріал завезений з Росії, це вам Путін доставляє, оце що ще сказали».*

*«Я последний раз был (на території ОРДЛО – авт.) в августе месяце 2017 года. **Дороги в идеальном состоянии**, по сравнению с нашими дорогами».*

На думку опитаних респондентів фокус-груп, загалом мешканцям ОРДЛО незалежно від їхніх політичних симпатій і антипатій **подобаються мирне життя і налагоджений побут, дешевші і більші якісні продукти, наявність широкого вибору медикаментів в аптеках, кращі можливості для працевлаштування в Україні**. Натомість, їм не подобаються тривала і некомфортна процедура перетину лінії розмежування (КПВВ), черги біля пенсійного фонду і бюрократична тяганина, високі тарифи на комунальні послуги, погані дороги, дорога медицина (включаючи неофіційні платежі), **українізація і декомунізація**, а також відсутність порядку і стабільності. В той же час безпосередньо на непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей мешканцям, зі слів респондентів, **подобаються дешевша або навіть безплатна медицина, спроби «навести порядок»** (боротьба з корупцією в медицині), **кращі дороги**, які ремонтуються. Також висловлювалася думка про те, що після закінчення навчання **випускники забезпечуються роботою** (ймовірно, стосується певних категорій професій, яких бракує). Водночас **не подобається** мешканцям ОРДЛО **відсутність робочих місць в цивільній сфері, комендантська година, нижча якість і вища ціна продуктів, проблеми з медикаментами, заборона на відвідування України певним категоріям працівників**.

Ставлення мешканців непідконтрольних територій Донбасу до реформ в Україні

Загалом спектр думок та оцінок реформ в Україні, що їх мешканці непідконтрольних територій Донбасу посвідчили у відповідних обговореннях у рамках фокус-груп, доволі не широкий і не розгорнутий.

Зі слів опитаних респондентів, **частина мешканців т.зв. «республік» взагалі не цікавиться процесом реформ в Україні:**

*«Они **Украиной сейчас не интересуются**. Они сейчас **интересуются только своей жизнью**, люди – как им выжить там и что будет с ними дальше. А то, что здесь пенсионная реформа, медицинская – честно, это для них очень далеко, очень».*

«Они в своём мире живут».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОЦІНКА СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА НА НЕПІДКОНТРОЛЬНІЙ ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ

Водночас є ті, хто тією чи іншою мірою цікавляться реформами в Україні, але ставляться до цього процесу радше негативно:

«Им не нравится, что постоянно идут реформы. Стабильности нет, постоянности. Всегда что-то меняется, причем меняется не в хорошую сторону!»

«По своим родственникам могу сказать, что они интересуются и реакция негативная. От тех процессов, которые проходят. Даже те, кто сторонники государственности и хотят, но по реформам мнение однозначно негативное».

При цьому тематично предметом зацікавлення для мешканців непідконтрольних територій Донбасу виступають лише ті реформи, що потенційно можуть їх стосуватися – наприклад, пенсійна та медична реформи:

«...только интересует пенсионная реформа, насколько кому повысили(пенсії – авт.)»

«Очень довольны тем, что произошли реформы и повысилась пенсия. Очень довольны! Единственное, как удержаться, чтобы не потерять эту пенсию! Т.е. нужно без конца пересекать, выполнять все требования банковские, таможенные, по пересечению, чтобы её потом не потерять»

«Медицинская (реформа – авт.) тоже волнует, поскольку многие едут на операции – Харьков, Киев, вот областные центры, в Одессу. Поэтому многих волнует даже элементарно попасть к врачу, взять направления в тот же центр...»

«Им интересно только с той точки зрения, насколько им поднимут пенсию, и все. Остальная реформа, мне кажется, они даже не знают, что проходила реформа».

Таким чином, окремі реформи в Україні – пенсійна та медична – цікавлять певною мірою лише тих мешканців непідконтрольних територій Донбасу, кого ці реформи безпосередньо торкаються (пенсіонерів; тих, хто потребують медичних послуг тощо). Водночас загальною суспільною тенденцією в ОРДЛО є переважання радше негативного або байдужого ставлення до реформ в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАПИТИ МЕШКАНЦІВ ОРДЛО

Джерела інформації для мешканців ОРДЛО

Основним джерелом інформації для мешканців ОРДЛО, на думку респондентів, виступає телебачення. При цьому населення непідконтрольних територій дивиться передусім місцеві («республіканські») та російські телеканали:

«Я скажу за свою семью. У меня смотрят там российские каналы. Нет там украинских каналов...»

«Є такі, що хочуть чути тільки інформацію з російських джерел».

«Дивляться свої канали».

«Алчевськ. І як вона говорить: «У нас російські канали дуже цікаві».

«...новости свои Луганские смотрят».

Разом з тим, на думку одного з респондентів, далеко не всі мешканці ОРДЛО довіряють тій інформації, яку подає російське телебачення:

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАПИТИ МЕШКАНЦІВ ОРДЛО

«Половина доверяет российскому телевидению, а половина – не доверяет».

При цьому багато респондентів висловлювали занепокоєння та критику у зв'язку із тим, що **для багатьох мешканців ОРДЛО** (хто не має доступу до інтернету або супутникової тарілки) **українські телеканали просто недоступні** в кабельній мережі, а приймати їх простою антеною (без тюнера) також немає можливості, що фактично **не залишає вибору для мешканців регіону в інформаційному споживанні**:

«Они сточили наши мозги, российские каналы, они капают и продолжают капать, каждый день информация действует постепенно даже на тех, кто не совсем был согласен, а теперь меняется мнение».

«...люди живут в повній і абсолютно інформаційній блокаді. Ви питаєте про джерела – їх нема. Їх немає фізично, газет немає, телебачення (українське) не працює, може, де з краю до лінії зіткнення буквально 20–30 км, далі не працює, радіо само собою, що немає, по телефону вони на теми телепередач якихось, ведучих або політичних діячів не спілкуються»

«Украина ничего не делает для того, чтобы повлиять на мозги тех людей, которые там находятся, остались, я просто этого не могу понять. Неужели за эти 3 года нельзя было построить телевышку, которая пробивала бы всю территорию Донецка! Ведь сколько людей там хотят знать о том, что происходит на Украине и не имеют этой возможности просто потому, что по телевизору (как у меня) нет ни одного украинского канала. Это огромная проблема!»

Водночас, на думку респондентів, **ті мешканці тимчасово окупованих територій Донбасу, які мають запит на альтернативну інформацію**, ніж та, яку подають російські медіа, **встановлюють супутникові тарілки або дивляться те, що захочуть через інтернет**:

«Интернет. У моих родственников, в основном – интернет».

«Сейчас по интернету ловят украинские новости. Смотрят украинские новости, еще и обсуждают с соседями. Их очень это интересует».

«Кто хочет принципиально – ищут технические возможности...»

«...интерес к украинским новостям там, наоборот, возрос. До этого они ставили тарелки, чтобы смотреть Россию, а сейчас наоборот».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАПИТИ МЕШКАНЦІВ ОРДЛО

В окремих районах ОРДЛО є або віднедавна з'явилась змога дивитись поодинокі українські телеканали (найчастіше респонденти згадували телеканал NewsOne), хоча й в поганій якості, та слухати окремі українські радіостанції (наприклад, радіо «Пульс», радіо «Ера ФМ»):

«Ну от і сьогодні ми беседуем, а вони кажуть: «До нас слабо доходить NewsOne канал». Ми вчора дивились, мол там Бистряков виступав із Червоненком, ну то єсть вони мені ось... тільки сьогоднішнє утро разговор. А інших каналів почти немає».

«...вот на днях, у меня родственники живут под Бахмутом, 8 километров, у них теперь стало показывать украинское телевидение».

«По инсайдерской информации: там (на території ОРДЛО – авт.) радио «Пульс», новости слушает именно радио «Пульс». А музыку по другим радио, по местному радио (слушают – авт.)».

«В Макеевке (територія ОРДЛО – авт.) у мамы ловит радио «Эра», но мама моя со Львовской области, она изначально за Украину».

Дехто з мешканців ОРДЛО, за оцінками респондентів, принципово не дивиться українські телеканали або не має довіри до контенту цих телеканалів:

«Они их не смотрят (українські телеканали – авт.), потому что там вранья много».

«Сейчас в последнее время говорят, что мы ваши (українські телеканали – авт.) не смотрим, потому что у вас там одно вранье».

Є й така частина населення регіону ОРДЛО, що втратила довіру до всіх ЗМІ, і через це роль медіа як каналу інформування частково підмінюють або доповнюють чутки (або т.зв. «сарафанне радіо»):

«...очень часто это звучит – вот у меня знакомый, который работает на каком-то блокпосту (имеется в виду «ДНРовцы») или какие-то чины занимает, сказал: «Осторожненько, 16–17-го числа будут наступления, по подвалам бегом!». И это все распространяется с молниеносной скоростью. Вот достоверный источник сказал, что будет наступление».

«У соседей. Кто-то служит, военный где-то. Он сказал – сегодня будет это, и все, сарафанное радио».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАПИТИ МЕШКАНЦІВ ОРДЛО

«И там, эти слухи, такое впечатление, что кто-то специально придумывает и вот звонит одна бабушка другой, эта третьей, четвертой...»

Для тих мешканців, хто регулярно приїздить на підконтрольні Україні території Донбасу, **додатковим джерелом інформації можуть виступати українські телеканали та преса:**

«У меня знакомые сюда приезжают, так они новости и всё подряд, желательно на украинском языке».

«Та їм все одно, що дивитись (тут). Включили та й дивляться».

«Вот приезжают **в основном смотрят здесь украинские каналы**, хотя могут и российские смотреть, по-моему, сейчас интернет – проблем нет».

«Купуют і з собою везуть (газети – авт.)».

Яка інформація про Україну цікавить мешканців ОРДЛО?

Спектр інформаційних запитів мешканців тимчасово неконтрольованих територій Донбасу досить неоднорідний, про що свідчать оцінки респондентів фокус-груп.

Частина мешканців ОРДЛО, на думку опитаних респондентів, **цікавиться передовсім новинним контентом, зокрема, політичними новинами:**

«Новости, потому что позитива хватает и на «ДНРовских», и на российских каналах. **Они смотрят новости**».

«Ну і **політика теж**. Понятно, что они воспринимают по-разному».

«А я считаю, что **цікавляться**. Вони приїжджають і за Порошенка розмовляють, за наших тих керівників розповідають, балакають, якось общаються».

«... Они иногда даже **больше разбираются в политике**, чем я, находясь здесь. Я говорю, я вообще ноль, ничего об этом не слышу, но они разбираются и, ясное дело, что наши в Киеве там все, как бы нехорошие люди. За их политических лидеров мы не говорим, даже не знаю, от них не слышу».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАПИТИ МЕШКАНЦІВ ОРДЛО

«Просто, что ожидают и что хотят мои родственники – **они хотят знать правду**. Хотят узнать истину и, может, если будут известны причины начала этого конфликта – то, может, и какое-то решение придет. Но тоже... правда не всегда хорошая. И они боятся ее никогда не узнать, ни к чему не прийти».

Комусь з мешканців ОРДЛО, за оцінками респондентів, цікаві новини економіки, ціни, новини в сфері їхніх професійних чи особистих інтересів, спортивні новини тощо:

«Да. Им интересно идет сравнение, потому что все равно какое-то соперничество есть».

«Конечно. **В основном экономическим новостям**».

«Смотрят, что нас дальше ждёт. Возмущаются, что доллар у нас лезет и им от этого хуже. Естественно, они тоже за этим следят и смотрят. Это обязательно. Наверное, каждый из нас так».

«Ну **і побут, і економіка**. Все цікаво».

«**Спорт** очень многие смотрят и, кстати, за «Шахтёр» до сих пор болеют, у меня товарищ очень за него болеет».

«У меня знакомых интересуют научные достижения в области медицины, вот кто работает по профессии, это интересно, да, профильные какие-то моменты».

Дехто з респондентів, натомість, відзначає, що мешканців ОРДЛО не дуже цікавлять українські політичні новини:

«**Наша политика их особо не волнует**. Им безразлично на эту, вот, комедию смотреть».

«Вони привыкли барахтаться в этой среде, вони не воспринимают уже другие, їм тяжело, не нужно їм, они всё равно знают, що вони туди вернуться, і потому отак хай воно буде».

«...они реально **не имеют представления, что тут происходит**. Отрезаны информационно и их это уже не интересует. Очень **многих это уже не интересует**».

У декого український інформаційний контент викликає різко негативну реакцію:

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАПИТИ МЕШКАНЦІВ ОРДЛО

«...к нам приезжают родители с Донецка, и они же там российские эти каналы (смотрят – авт.), и наши новости я включаю, и деда начинаю тить. Он аж заходится: «Ааа, бандеры, выключай, иначе я сейчас ящик разобью». Он не воспринимает вообще, оно ему начинается в уши влазит, и он начинает беситься».

Існує, за словами респондентів, і такий сегмент мешканців ОРДЛО, які мають тенденцію цікавитись лише критичною або негативною інформацією про Україну:

«Они, кстати, **наши новости плохие знают намного лучше, чем мы.** Вот мы здесь мало получаем информацию о том, что на Майдане какие-то волнения. (очевидно, йдеться про безстрокову акцію протесту під будівлею Верховної Ради України на початку 2018 р. – авт.) Но звонят с Донецка и рассказывают «Что у вас там происходит? Опять Майдан?». Понимаете? А то, что хорошее в Украине происходит, там об этом никто не знает, просто не знают».

«Як становиться хуже (в Україні – авт.) – цікавляться».

«Дело в том, что **люди там ожидают и хотят только негативной информации.** Об Украине...»

«...очень широко это распространено. Позитивной информации никакой, они априори, **считают, что позитивной информации не может быть об Украине.** Они говорят, нам тяжело, а в Украине еще тяжелее».

«...спрос на исключительно негативную информацию об Украине. На исключительно негативную. Это мантра такая».

У цьому контексті респонденти роблять акцент на різкому контрасті українського телебачення, де багато часу висвітлюють «погані новини», з російським та «республіканським» (місцевим), де переважно подаються новини позитивної спрямованості:

«Можно по интернету включить любой украинский канал, посмотреть на то, что транслируется по украинским каналам. **У нас сплошной негатив. Открываешь российские каналы – все хорошо.** Тот же «Оплот ТВ», те же российские каналы – все замечательно! Донецк – просто процветающий город, приехал цирк, приехал театр, прошел конкурс. Ну, идеальная жизнь, нет ничего такого, чтобы где-то пошло на негатив. Все замечательно! **Открываешь украинские – у нас все плохо».**

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАПИТИ МЕШКАНЦІВ ОРДЛО

«Большая недоработка Украины в информационном взаимодействии. Когда с той стороны достаточно небольшие успехи постоянно повторяются и создается позитивный образ республик, а Украина своими силами справляется и с участием России постоянно представляется в негативном свете. Даже какие-то позитивные сдвиги, которые есть, какие-то реформы (в Украине – авт.), повышение чего бы то ни было, все это переиначивается в негативную сторону, и те, люди, которые имеют какие-то свои потребности, свое мнение... это мнение, как правило, не воспринимается и не учитывается. И вот этот момент очень сложен для людей, которые с той стороны находятся».

За оцінками респондентів фокус-груп, основним джерелом інформації для мешканців ОРДЛО виступає **телебачення**. При цьому перевагу в інформаційному споживанні надають все-таки **місцевим («республіканським») та російським телеканалам**. **Зацікавлені в альтернативній інформації** мешканці регіону за можливості **встановлюють супутникове телебачення або отримують інформацію з інтернету**. Ті ж мешканці неконтрольованих територій Донецької та Луганської областей, які **не мають доступу до інтернету або супутникового телебачення, фактично не мають якісної альтернативи в плані інформаційного споживання**. **Адже українські телеканали для них недоступні в кабельній мережі**, а простою антеною їх приймати також практично немає можливості (хоча дехто вказував на доступність віднедавна поодиноких українських телеканалів в поганій якості, як-то телеканалу NewOne, або українських радіостанцій). Водночас досить поширеною серед мешканців ОРДЛО є думка про те, що українські телеканали часто подають неправдиву інформацію, звідки часто впливає **недовіра до українських медіа або навіть різко негативне ставлення до них**.

Інформаційні запити мешканців ОРДЛО є неоднорідними, але **переважає все-таки запит на новинний контент**. Комуś цікаві передусім політичні новини, тоді як хтось цікавиться новинами економіки, новинами в сфері професійних чи особистих інтересів, спортивними новинами. Певний сегмент мешканців неконтрольованих територій Донбасу **цікавиться переважно критичною або негативною інформацією про події в Україні**.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проведене Фондом «Демократичні ініціативи» якісне дослідження суспільних настроїв мешканців Донбасу та їхньої думки щодо проблем, пов'язаних із перебігом збройного конфлікту, дає змогу зробити низку пропозицій до державної політики щодо тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей:

1. Найбільше значення для відновлення довіри більшості мешканців Донбасу до держави матиме втілення ініціатив, спрямованих на забезпечення постійного перемир'я. Зважаючи на те, що сепаратисти та певною мірою Росія виправдовують збройний опір відсутністю політичних поступок (надання особливого статусу, проведення місцевих виборів, амністія) з боку України, **варто серйозно розглянути варіант із ухваленням і введенням у дію відповідних законів.** При цьому втілення законів про особливості самоврядування, проведення місцевих виборів та амністію учасникам незаконних збройних угруповань можна поставити у залежність від звільнення (не обміну) усіх полонених у «ДНР/ЛНР», повного роззброєння під моніторингом ОБСЄ та миротворчих сил ООН та виїзду за межі України усіх іноземців, що брали участь у бойових діях.

2. Зміцнення громадської довіри мешканців тимчасово неконтрольованих територій до України потребує також зменшення їхньої емоційно-психологічної напруги у зв'язку із страхом зазнати покарань чи переслідувань за співпрацю із окупаційними адміністраціями чи перебування у складі місцевих збройних формувань у разі відновлення українського суверенітету над відповідними територіями. З цією метою держава на законодавчому рівні має чітко визначити, у яких випадках та за яких умов відбуватиметься звільнення від кримінальної відповідальності за ту чи іншу діяльність на окупованих територіях Донбасу. Не менш важливо доносити через всі доступні канали комунікації інформацію про відповідні зміни до якомога більшої кількості мешканців тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

3. Підвищення довіри мешканців Донбасу до миротворчих зусиль українського уряду вимагає постійного і доступного роз'яснення переваг запровадження миротворчої місії ООН, зокрема поетапного розміщення багатонаціональних миротворчих сил ООН на Донбасі. Наразі у середовищі громадян, які проживають на звільнених та окупованих територіях і прагнуть відновлення цілісності регіону та миру, відсутнє чітке уявлення про необхідність присутності сил ООН та зв'язок між місією ООН і встановленням миру. Важливим завданням є залучення провідних ЗМІ (приватних телеканалів популярних інтернет-ресурсів) до проведення такої просвітницької кампанії. Доцільно також вивчити в рамках подальших досліджень громадської думки причини та витоки переважно скептичного ставлення мешканців ОРДЛО до ідеї запровадження миротворчого контингенту ООН на Донбасі.

4. Громадянам, які проживають на Донбасі, потрібно дати впевненість у тому, що держава бере на себе повну відповідальність як за безпеку під час бойових дій, так і максимальний захист їхніх прав. Це потребує налагодження такої військової протидії сепаратистам, яка робила б високою ціну будь-якої атаки чи обстрілу цивільних об'єктів (житла, лікарень, шкіл, критичної інфраструктури). Водно-

РЕКОМЕНДАЦІЇ

час необхідно у стислі строки знайти рішення таких питань:

- спрощення процедури перетину КПВВ; відкриття додаткових пунктів перетину лінії розмежування та покращення якості соціальної інфраструктури в районах КПВВ;
- скасування неефективних процедур верифікації пенсіонерів, що проживають на тимчасово окупованих територіях Донбасу;
- спрощення чинних процедур нарахування та виплати пенсій, інших видів соціальної допомоги громадянам з ОРДЛО;
- забезпечення доступних медичних послуг та медичної допомоги в населених пунктах Донецької та Луганської областей для усіх, хто цього потребує;
- спрощення процедур переведення студентів з окупованих територій в українські ВНЗ та запровадження конфіденційного дистанційного навчання для старших школярів, які проживають на окупованих територіях;

5. Мешканці Донбасу повинні мати можливість для підтримання **чесного та відкритого діалогу, спілкування з родичами, знайомими та друзями на будь-які теми, що їх хвилюють, без страху щодо можливості прослуховування їхніх розмов** з боку СБУ, правоохоронних структур чи окупаційних органів «держбезпеки». Зміцненню довірливої горизонтальної комунікації мешканців Донбасу сприяла би передовсім популяризація захищених та надійних каналів інтернет-комунікації (використання месенджерів із наскрізним шифруванням, як то Signal або Telegram) та базових принципів і правил цифрової безпеки серед користувачів інтернету.

6. **Велике значення для формування громадських настроїв на Донбасі, зміцнення громадянської лояльності матиме перебіг президентської та парламентської виборчих кампаній.** Зокрема, надзвичайно важливо змінити законодавство про вибори, яке **би дало змогу мешканцям окупованих територій проголосувати, в тому числі дистанційно чи у переддень виборів.** Найбільш сприятливі можливості для врахування їхніх голосів дає пропорційна система «відкритих» партійних списків, тоді як збереження мажоритарної складової зберігає широкі можливості для підкupu. Окрім того, необхідно подбати про максимально відкритий та змістовний формат виборчих дебатів.

Саме відкритість та змістовність дебатів між основними політичними силами і кандидатами у президенти продемонструє переваги демократичної системи порівняно з військово-авторитарною системою на окупованих територіях. **Важливо також і те, що під час такої виборчої кампанії мешканці Донбасу зможуть робити більш раціональні висновки про майбутню політику оновленої української влади в регіоні.**

7. Для того, щоб мешканці Донбасу ухвалювали раціональні та виважені рішення, не менш важливо всіляко сприяти **поширенню культури медіаграмотності та розвитку навичок критичного аналізу інформації серед громадян цього регіону.** В умовах використання інструментів пропаганди окупаційними адміністрація-

РЕКОМЕНДАЦІЇ

ми в ОРДЛО, потенційної активізації політичних популістів в медійному просторі напередодні чергових виборів в Україні надзвичайно важливо, аби мешканці Донбасу отримали навички та вміння перевіряти інформацію на предмет відповідності фактам, могли розрізнити певні маніпулятивні прийоми та ознаки інформаційної пропаганди в ЗМІ, що зробило б їх менш вразливими до відповідних деструктивних впливів.

8. На місцевому рівні необхідно продовжувати політику відновлення довіри до держави та виконання обов'язків державних органів перед громадянами:

- підтримувати гідний рівень оплати праці для працівників бюджетної сфери (вчителів, викладачів, лікарів тощо);
- припинити тиск з боку контролюючих та перевіряючих органів на місцевих підприємців та підтримувати започаткування громадянами власного бізнесу на підконтрольних територіях Донецької та Луганської областей (наприклад, сприяти міжнародним програмам кредитування та технічної підтримки для малого бізнесу, реагувати на спроби примушування підприємців до корупційних дій з боку правоохоронних органів);
- забезпечити належне інформування мешканців Донбасу про актуальні урядові та неурядові ініціативи (зокрема, з боку міжнародних донорських організацій та фондів), наявні можливості в сфері здійснення підприємницької діяльності, правового та соціального захисту громадян;
- системно протидіяти будь-яким спробам зловживань (зокрема, корупційного характеру) з боку регіональних чиновників, створенню штучних бюрократичних перепон чи навантажень на громадян з ОРДЛО в установах державної чи комунальної власності в Донецькій та Луганській областях;
- за підтримки міжнародних донорських організацій розробляти та ініціювати регіональні та локальні проекти соціально-економічної, гуманітарної, спортивної та культурно-історичної спрямованості, які би передбачали об'єднання зусиль та спільні активності громадян з обох боків лінії розмежування на Донбасі, та водночас сприяли би вирішенню спільних для регіону актуальних проблем та завдань;
- реалізовувати програми з відновлення соціально-економічної, комунальної та транспортної інфраструктури на підконтрольних територіях Донецької та Луганської областей (зокрема, відкриття нових відділень соціальних служб, банківських відділень та розширення мережі банкоматів (зокрема, у сільській місцевості); ремонт зруйнованих за час військових дій будівель та підприємств; оновлення дорожнього покриття та об'єктів інфраструктури (мостів, транспортних розв'язок, зупинок тощо);
- жорстко реагувати (засуджувати, розслідувати) на будь-які випадки використання в публічному та медійному просторі мови ворожнечі, дискримінаційних чи

РЕКОМЕНДАЦІЇ

образливих висловлювань стосовно мирних громадян, які проживають на території ОРДЛО, насамперед, з боку політиків та державних службовців;

- стимулювання в рамках тих чи інших навчальних, стипендійних програм (зокрема, за підтримки міжнародних організацій) освітньої мобільності молоді з Донбасу; заохочення молодих людей з тимчасово неконтрольованих територій Донбасу до здобуття освіти чи її продовження в українських вищих навчальних закладах на підконтрольній території.

Окремо варто звернути увагу недержавного сектору на недостатню поінформованість та слабкий інтерес мешканців Донбасу до процесу втілення реформ в Україні. Необхідно зосередити зусилля громадського сектору саме на цьому напрямі інформаційної роботи, що в цілому сприятиме поступовій реінтеграції регіону. Наприклад, це можливо шляхом створення спеціалізованих інформаційних буклетів, інтерактивних дошок та стендів з матеріалами про реформи в цільових закладах (пенсійних фондах, медичних закладах, школах та університетах тощо), де відповідна інформація надаватиметься у простому та доступному для споживання форматі з використанням візуалізацій даних.

На рівні уряду доцільно провести ретельний огляд сприйняття громадянами державної політики, причин ефективності чи неефективності на певних напрямках. В рамках такого огляду доцільно провести більш глибокі якісні та кількісні дослідження громадської думки та настрої мешканців Донбасу, щоб ухвалити рішення, які дадуть змогу підготувати населення до прийнятних для України сценаріїв урегулювання конфлікту в регіоні.

